

İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'NİN ŞERH-İ KELÂM-I ŞEYH SADÎ ADLI RİSALESİ

İSMAİL HAKKI BURSEVÎ'S ŞERH-İ KELÂM-I ŞEYH SADÎ PAMPHLET

Ahmet TOPAL*

ÖZET: Celvetiye tarikatının en önemli simalarından biri olan İsmail Hakkı Bursevî dil, edebiyat, tefsir, hadis, kelam, fıkıh gibi birçok alanda eser kaleme alan oldukça velud bir mutasavvıftır. Eserleri arasında başta Türkçe olmak üzere Farsça ve Arapça eserler için kaleme aldığı şerhlerin önemli bir yeri vardır. Bursevî'nin Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sadî adlı risalesi İran edebiyatının önemli isimlerinden Sadî-i Şirazî'nin Gülistan adlı eserinde yer alan bir ifadenin şerhine yer verdiği için bu isimle anılmıştır. Eser genel itibarıyla müellifin çeşitli konulardaki varidatının şerhi niteliğindedir.

Anahtar Sözcükler: İsmail Hakkı Bursevî, Şeyh Sadî-i Şirazî, tasavvuf, şerh

ABSTRACT: İsmail Hakkı Bursevî is a productive sufi who is one of the most important name of Celvetiye section, wrote many books about language, literature, hermeneutic, hadith and kalam. Among his works the annotation written for Turkish, Arabic and Persian works are important. Bursevî's Şerh-I Kelâm pamphlet is called with this name because it is written for an expression present in Sadî-i Şirazî'nin Gülistan. The work is generally an annotation of the writers different incomes.

Keywords: İsmail Hakkı Bursevî, Şeyh Sadî-i Şirazî, Sufism, Annotation

GİRİŞ

Lügatlerde açma, yarma, açıklama, genişletme, izah etme manaları verilen şerh kelimesi ıstılahta bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifade ve nüktelerini açıklama ve yorumlama; anlaşılması zor bir metni beyan, tefsir ve keşf etmek; çeşitli ilim dallarında incelenen bir eser hakkında yazılan açıklayıcı eser manalarına gelmektedir.¹ Kaynağı Kuran tefsirine dayanan şerhler zamanla daha geniş bir alana uygulanmış; hadis, dil, edebiyat, tasavvuf, astronomi, mantık gibi ilim dallarıyla ilgili şerhler de yazılmıştır. Türk edebiyatında daha çok tasavvufi manzumeler şerh edilmiştir. Tasavvuf mana ilmi olarak tarif edildiği gibi, tasavvufî manzumeler de çok kere manası yalnız erbabınca malum olan ledünnî remizler kullanılarak yazılmıştır. Şarih şerh ettiği manzumenin baştan sona hikmetle dolu olduğunu ve onun zaten bir veli olan şaire Allah tarafından söyletildiğini düşünmektedir. İlahî kaynaklı bu tür sözlerin şerhleri de bilgi ve düşünceden ziyade ilham mahsulü olarak takdim edilmektedir.² Tasavvuf kültüründe kulun kastı olmaksızın gaybdan (Hak'tan) kalbe doğan bu manalara varidat adı verilmiştir.³ Sûfiler, genellikle eserlerindeki fikirleri kalplerine doğan ve tasavvufî bilgiyle özdeşleşen varidatla kaleme almışlardır. Osmanlı dönemi mutasavvıflarından İsmail Hakkı Bursevî'nin eserlerinde de bu tarzın hakim olduğu söylenebilir.⁴

Celvetiye tarikatının en önemli simalarından olan İsmail Hakkı Bursevî (1653-1725) dil ve edebiyat, tefsir, hadis, kelam, fıkıh gibi bir çok alanda, yüzün üzerinde eser kaleme alan oldukça velud bir mutasavvıftır. Eserlerinde genellikle Türkçe ve Arapçayı kullanmış, zaman

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Erzurum, Türkiye, tahmet@atauni.edu.tr

¹ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi, İstanbul 2000, s. 20.

² Ceylan, age., s. 304.

³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., İstanbul 2001, s. 367.

⁴ Nuran Döner, "İsmail Hakkı Bursevî'nin Kitâb-ı Kebîr'i ve Bursevî'de Vâridât Kültürü", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 2005, S. 15, s. 315.

zaman Farçayı da tercih etmiş; bu üç dilde yazılan eserlere şerhler yazmıştır. Yazıcızade Mehmed Efendi'nin (ö. 1451) *Muhammediye* adlı eserinin şerhi *Şerhu'l-Muhammediye*; 98 beyit halinde yazıp şerh ettiği *Kitâbu'l-envâr*; Hacı Bayram-ı Velî'nin "Çalabım bir şar yaratmış iki cihân aresinde" mısraıyla başlayan şiirinin şerhi *Şerh-i Ebyât-ı Hacı Bayram-ı Velî*; Kadiri tarikatine mensup olduğu anlaşılan Hasan adlı bir şaire ait beyitlerin şerhi *Şerh-i Ebyat-ı Hasan Kadiri*; Ahmedî mahlaslı bir şaire ait hece vezni ile yazılan bir ilahinin şerhi *Şerh-i Nazm-ı Ahmedî*; Hayretî mahlaslı şairin hece vezni ile yazdığı bir ilahinin şerhi *Şerh-i Nazm-ı Hayretî*⁵; *Şerh-i Ebyat-ı Yunus Emre, Es'ile-i Şeyh Mısrîye Ecvibe-i İsmail Hakkı, Es'iletü's-Sahafiyye ve Ecvibetü'l-Hakkıyye* onun tasavvufî Türkçe şiirlere yazdığı şerhleridir.⁶

Arap edebiyatı şairlerinden İbnü'l Farız el-Mısrî'nin *Nazmu's-Sülûk* adlı Arapça manzumesini *Şerhu Nazmi's-Sülûk* adıyla Türkçe şerh eden İsmail Hakkı Bursevî ilim tahsili için İstanbul'da bulunduğu dönemde Farsça okurken İran edebiyatının önemli eserlerini de tanıma fırsatı bulmuştur. Bursevî bu dönemde şerhleriyle beraber Hafız (ö. 1390) divanını, Şeyh Sadî-i Şirazi'nin (ö. 1292) *Bostan* ve *Gülîstan*'ını, Mevlana Camî'nin (ö. 1492) *Baharistan*'ını, Şeyhülislam İbni Kemal'in (ö. 1534) *Nigaristan*'ını, Mevlana'nın (ö. 1273) *Mesnevî* ve *Fihimañîhi* adlı eserlerini, vaiz Hüseyin el-Kaşîfi'nin tefsirini, Zahir el-Faryabî'nin, Hakim el-Enverî'nin, Kemal Hucendî'nin, Mevlana Camî'nin divanlarını ve diğer manzum ve mensur eserlerini okumuştur.⁷ Mevlana'nın *Mesnevî*'sinin ilk 748 beytini şerh ettiği *Rûhu'l-Mesnevî*⁸, Feridüddin Attar'ın *Pendname* adlı eserinin şerhi *Şerh-i Pendnâme-i Attâr*⁹ İsmail Hakkı Bursevî'nin Farsça eserlere yazdığı şerhlerin başlıcalarıdır. Fars edebiyatının en önemli isimlerinden Şeyh Sadî'nin *Gülîstan*'ından alıntılacağı bir ibarenin şerhine yer verdiği *Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sadî* Bursevî'nin Farsça edebî metinlere yazdığı şerhler arasında değerlendirilebilecek bir başka eseridir.

1. İSMAİL HAKKI BURSEVÎ ŞERHLERİNİ İÇEREN BİR MECMUA

İsmail Hakkı Bursevî'ye ait üç risaleyi ihtiva eden mecmua İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları arasında 0367 numarada kayıtlıdır.¹⁰ Mecmuadaki ilk risale *Ecvibet eş-Şeyh İsmail Hakkı an es'ilet eş-Şeyh Abd er-Rahman Efendi* adıyla kütüphane kayıtlarına geçmiştir.¹¹ Risale "Şeyh Abdurrahman Efendi'nün manzûm suâllerine cevâb olarak kutbu'l-

⁵ Ahmet Taştan, *İsmail Hakkı Bursevî ve Edebî Şerhleri*, Uludağ Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1999, s. 25-30.

⁶ Bu şerhlerin bir kısmı müstakil olarak da yayınlanmıştır: *İsmail Hakkı Bursevî, Ferahu'r-rûh-Muhammediye Şerhi*, haz. Mustafa Utku, 10 C, Uludağ Yay., Bursa 2010; *İsmail Hakkı Bursevî, Şerh-i Rümuzât-ı Hacı Bayram Velî, Çalab'ım Bir Şar Yaratmış*, haz. Suat Ak, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2013; Arzu Polatoğlu, *İsmail Hakkı Bursevî'nin Şerh-i Ebyât-ı Hacı Bayram-ı Velî Adlı Eseri, (Metin ve İnceleme)*, DEÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008; *Çıktım Erik Dalına, İsmail Hakkı Bursevî, Niyazî Mısrî, Şeyhzâde*, haz. Suat Ak, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2012; Necla Pekolcay-Emine Sevim, *Yunus Emre Şerhleri*, KB Yay., Ankara 1991; *İsmail Hakkı Bursevî, Bitmedik Ot Dibinde Doğmadıcak Bir Göcen, Şerh-i Nazm-ı Ahmed*, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Akçağ Yay., Ankara 2000. Bursevî'nin söz konusu şerhleri için ayrıca bk. Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi, İstanbul 2000; Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, *Türk Edebiyatında Şathiyye*, Akçağ Yay., Ankara 2001; Rafiye Duru, *Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği ve İsmail Hakkı Bursevî*, EÜ, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2007; Abdullah Çaylıoğlu, *Niyazî-i Mısrî Şerhleri*, İnsan Yay., İstanbul 1999; Taştan, age.

⁷ Ali Namlı, *İsmail Hakkı Bursevî, Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul 2001, s. 39.

⁸ İsmail Güleç, *Mesnevî Şerhi, Ruhü'l-Mesnevî*, İnsan Yay., 3. bs., İstanbul 2012, s. 23.

⁹ Eser için bk. Tuba Onat Çakıroğlu, *İsmail Hakkı Bursevî'nin Şerh-i Pend-i Attâr (Attâr'ın Pendnâmesi'nin Açıklaması) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme ve Attâr'ın Pendnâmesi İle Karşılaştırılması*, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara 2012.

¹⁰ Söz konusu mecmua 235 x 155 mm (180 x 130 mm) ebadında, bordo siyah ebrulu karton ciltlidir. Nüshada kırmızı ve mavi cetvelli modern kağıt kullanılmıştır. 59 varaktır. Sonraki dört varak boş bırakılmıştır. Her sayfada ortalama 20 satır yer almaktadır. Nüshanın zahriyesinde *Bu kitâbın hâvi olduğu âsâr* şeklinde bir başlıkla mecmuada yer alan risalelerin isimleri belirtilmiştir. Hafız Osman Zahid bin Ali tarafından 1333/1914-1915 senesinde istinsah edilmiştir.

¹¹ İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 0367/01, 46b-59a; Risalenin İstanbul kütüphanelerinde farklı nüshaları da tespit edilmiş ve Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1521'de kayıtlı müellife ait nüsha Arapça manzum bölümlerin tercümesi ve sadeleştirilmesi suretiyle bir makale halinde yayınlanmıştır. bk.Mehmet Demirci, "İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725)'nin *Ecvibe-i Hakkıyyesi*", *Tasavvuf*, S. 10, Ankara 2003, s. 9-43.

ârifin gavsu'l-vâsılın eş-Şeyh İsmail Hakkı Bursevî hazretlerinin telif-i kerâmet-i münfleridir.” başlığıyla istinsah edilmiştir. Risalenin ferağ kaydında müstensihin bildirdiğine göre Bursevî bu risaleyi 1120/1708-1709 senesi ramazan ayında bir cumartesi günü bitirdiğini remizle belirtmiştir (29a). Risale Hafız Osman Zahid bin Ali tarafından 1333/1914-1915 senesi rebîü'l-evvel ayında istinsah edilmiştir.

Şerhte önce Abdurrahman Efendi'nin soru içerikli beyitleri, ardından İsmail Hakkı Bursevî'nin cevapları yer alır. Risalenin ismi ve şerh edilen manzumenin sahibinin Abdî mahlaslı olduğu dikkate alınarak risalede soruları yer alan kişinin Bursevî Abdî Efendi olarak bilinen ve Bursa'da çeşitli medreselerde müderrislik yapan Abdurrahman b. Şaban Efendi (ö. 1709) olduğu tespit edilmiştir.¹²

Abdurrahman Efendi'ye ait “Heft su'âlüm var sana ey 'ârif-i esrâr-ı Hak” mısraından sonra İsmail Hakkı Bursevî suallerin yediye inhisarının sebebini açıklar. Ardından “Cum'ada ön 'ıydda sonra hutbe okunmak nedür” (2a) mısrayla ilk soru sorulur. Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezninde yazılan beyitler ve varak numaraları şu şekildedir:

Leyle-i Mi'râcda pencâh vakt-i salât farz oluben
Ba'de tenzîlin 'aceb beş vakte hasr olmak nedür (10a)

İki üç dört rek'adan pîş ü kem olmayup salât
Her birin bir vakte tahsîs eyleyüp kılmak nedür (16b)

Her salât kim rek'ati üç ola ya[hûd] dört ola
Ol salât içre iki kerre bu oturmak nedür (20a)

Gündüz ihfâ ile olmuşken kırâat fi's-salât
Cum'a ve 'ıydun salâtı içre olmamak nedür (23b)

Çün yakîn ola kıyâmet mağribî olup [o] şems
Kenz-i garba girüben andan yine toğmak nedür (26b)

Zâ'ide tekbîrleri 'ıydun nedür hem idicek
Her birinde ellerini 'Abdî kaldurmak nedür (28a)

İkinci risale, *Şerh-i hadîs le ene ekremu alellahi min en yede'anî* adıyla kütüphane kayıtlarında yer almıştır.¹³ Risalenin başlığı “*le ene ekremu alellahi min en yede'anî fi'l-arzi eksere min selâsin hadîs-i şerîfinün mübâhisi beyanındadır*” şeklindedir. Hafız Osman Zahid bin Ali tarafından 4 Receb 1333 (18 Mayıs 1915) tarihinde istinsah edilmiştir. Hz. Peygamber'in kabirde kalacağı zamana dair rivayet edilen bir hadis-i şerifinin şerhidir.

Söz konusu mecmuada yer alan üçüncü şerh Sadî-i Şirazî'nin *Gülîstan*'ında yer alan bir ibarenin şerhidir.

2. ŞERH-İ KELÂM-I ŞEYH SADÎ

Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sadî ismiyle kütüphane kaydında¹⁴ yer alan risale söz konusu mecmuadaki üçüncü eserdir. *Risâle-i şerh-i Şeyh Sa'dî* “*ma'zûlî bih ki meşgûlî*” li-Hazret-i Şeyh İsmail Hakkı Burusevî kuddise sırrıhu başlığını taşımaktadır. Yine aynı müstensih Hafız

¹² Namlı, age., s. 182.

¹³ İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 0367/02, 29b-46b; Risalenin bir başka nüshası Atf Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi'nde 1497/4 numarada İsmail Hakkı Bursevî'nin başka şerhlerinin de yer aldığı bir mecmua içerisinde *Risâle fi şerh-i le-ene ekremu* adıyla kayıtlıdır. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdayî, nr. 467'de bulunan bir nüshası da Ali Namlı tarafından tespit edilmiştir (Namlı, age., s. 206).

¹⁴ İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 0367/03, 46b-59a.

Osman Zahid bin Ali tarafından 10 Ramazan 1333 (22 Temmuz 1915) tarihinde istinsah edilmiştir. İsmail Hakkı Bursevî'nin birkaç yerde (6a, 7b, 10b, 12b) 1131/1718-1719 senesinde Şam'da bulunduğu dönemdeki varidatını şerh etmesi ve bunlardan birini şerh ederken "... biñ yüz otuz birinci senesi saferü'l-hayrînüñ üçüncü gicesi ki leyle-i ahad idi ba'de'l-intibâh bu 'ibâre-i Türkiyye ile vârid oldu ki "beş on yıl dahı dünyâdasınız". Sinnimüz ol vakitte altmış tokuza bâliğ idi" şeklinde ifadelere yer vermesi risalenin Bursevî'nin 1131/1718-1719 senesindeki varidatını içerdiğini ve bu seneden sonra kaleme alındığını göstermektedir.

Bursevî'nin şerh ettiği معزولى به كه مشغولى *ma'zûlî bih ki meşgûlî* (mazûliyet meşgûliyetden iyidir) ifadesi *Gülîstan*'ın "Der-Sîret-i Pâdişâhân" başlığını taşıyan ilk bölümünde (bâb-ı evvel), on beşinci hikayede yer almaktadır.¹⁵ Bir padişah ve önce azledip sonra tekrar göreve davet ettiği vezirinin mükalemesini içeren hikayede vezirin ağzından söylenen bu ifade hikayenin de özeti mahiyetindedir. İfadenin geçtiği bölümü Niğdeli Hakkı Eroğlu şu şekilde tercüme etmiştir: *Vezirlerden biri mansıbından azlolunmuştu. Gitti dervişlere karıştı. O sohbetin tesiriyle ibadetin zevkini duymaya başladı. Bir müddet sonra padişah onu tekrar mevkiine getirmek istedi. Fakat o, "Ma'zûliyet, meşgûliyetten iyidir" diyerek kabul etmedi.*¹⁶ İsmail Hakkı Bursevî'nin gramer açıklamalarını eleştirip kendisinden "pür-hasâr" şeklinde bahsettiği *Gülîstan* şarihlerinden Südî-i Bosnevî ise bu ibareyi şu şekilde tercüme ve şerh etmiştir: ...*Ma'zûlî: yâ, harf-i masdar. Ki: min-i tafdüliyye manasınadır. Meşgûlî: yâ, harf-i masdar. Mahsûl-i terkîb: ... Mazulluk meşgullikdan yegdür. Yanî zehârif-i dünyâyla âlûde ve kuyûduyla perişân-hâl ü müteşettitü'l-bâl olmakdan gûşe-i ferâgat ihtiyâr idüp kuyûd u tefrikadan âzâde ve âlâm u beliyâtından âsûde olmak evlâ vü ahrârdur.*¹⁷

Risalede bunun dışında *Gülîstan*'dan alınıp şerh edilen bir başka ifade ise Şeyh Sadî'nin *Ey murg-ı seher 'ışk zi-pervâne biyâmûz Kân sühte-râ cân şüd ü âvâz neyâmed*¹⁸

(Ey seher kuşu, aşkı pervaneden öğren, canını ateşte yakar da kendisinden bir ses gelmez)

şeklindeki beytinin ilk mısraıdır. (4a-4b)

Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sadî'de bunların dışında Şeyh Sadî'den başka bir ifadenin şerhine yer verilmemiştir. Risalenin geri kalan kısımları İsmail Hakkı Bursevî'nin çeşitli konulardaki varidatının, bazı ayetlerin ve dört beytin şerhinden oluşmaktadır. Bu beyitlerin üçü Türkçe biri Farsça'dır. Türkçe beyitlerin biri 17. yüzyıl şairlerinden Şeyhülislam Bahaî'ye diğerleri İsmail Hakkı Bursevî'ye aittir. Söz konusu beyitler şunlardır:

Sırr-ı Hak hakkında Hakkî iki yanum oldu nâr
Söylesem ağzum yanar hiç söylemezsem dil yanar (8b)

Degül libâs libâs-ı vücûduñ 'ârîdür
Sa'âdet aña ki işbu denesden 'ârîdür (9b)

*Ez-berây-ı feth-i mâ bisyâr bâyed ictihâd
Çün cihâd-ı asgar-ı ma'rûf u çün ekber cihâd* (11b)

İdersin gerçi her derde tabîbüm bir devâ ammâ
Cünûn-ı ehl-i 'aşk olunca mâder-zâd neylersin Şeyhülislam Bahaî (14a)

Varidat üslup olarak Bursevî'nin bütün eserlerine belli ağırlıklarla hakim olmuş önemli bir özelliktir. *Rûhu'l-Beyân* adlı tefsiri bu nedenle işarî tefsirin en güzel örneği olarak değer

¹⁵ Muhammed Ali Fûrûğî, *Külliyât-ı Sadî*, Tahran 1382, s. 33-34.

¹⁶ *Şirazlı Şeyh Sa'dî, Gül Suyu, Gülîstan Tercümesi*, Türkçesi: Niğdeli Hakkı Eroğlu, Haz. Azmi Bilgin, Mustafa Çiçekler, Ötüken Yay., İstanbul 2000, s. 55.

¹⁷ Ozan Yılmaz, *Gülîstân Şerhi (Südî-i Bosnevî)*, Çamlıca Yay., İstanbul 2012, s. 177.

¹⁸ Fûrûğî, age., Dibace, s. 18.

kazanmış ve bu sebeple İsmail Hakkı divanına *Fütûhât-ı Bursevî* adını vermiştir. Müellifin diğer bazı eserleri *Risâle-i Eyyühe'l-Bülbül*, *Kitâbu Dürerü'l-İrfâniye*, *Kitâbu'l-Kebîr*, *Kitâbu'z-zikr ve 'ş-şeref Muzîlü'l-Ahzân*, *Nakdu'l-Hâl*, *İzzü'l-Âdemî*, *Hayâtü'l-Bâl*, *Netâicü'l-Usûl* de varidat türünün en güzel örnekleri sayılmıştır.¹⁹

Bursevî varidatının şerhine yer verdiği diğer eserlerinde olduğu gibi bu risalesinde de varidlerini zikredip şerhe geçmeden önce ya varidin geldiği zamanı bildiririp sonra şerhe geçmiş ya varidi bildirip sonra tarih vermiş ya da hiç tarih vermeden doğrudan varidin şerhine yer vermiştir. Bursevî bazen varidleri bildirmeden önce varidin nasıl geldiğini belirten “verede (varid oldu)”, “vârid oldu ki”, “bana dinildi ki”, “bâb-ı beyt meftûh ve sadr meşrûh oldu ki”, “ilkâ olunan” şeklinde ifadelere yer vermiştir. Bazen de bu ifadeler kullanılmadan doğrudan varid zikredilmiştir. Varidlerin şerhi bitirilirken ya Allah'a hamd ve dua edilmiş ya Allah'ın isimleri anılmış ya da çeşitli tavsiyelerde bulunulmuştur.²⁰ Açıklamalar yapılırken ayet ve hadis ihtibaslarına sıkça başvurulmuştur.

Risalenin anlaşılmasını sağlamak amacıyla müstensihin de metne bazı müdahaleleri olmuştur. Eserde yer alan bazı müşkil kelimelerin altına müstensih tarafından anlamları yazılmış; bazı Arapça deyimlerin veya muğlak bazı ifadelerin açıklamaları derkenarda verilmiştir.

Risalede yer alan ve muhtevalarından hareketle tarafımızca başlıklandırılan belli başlı konular ve kısa özetleri şu şekildedir:

Müminin Nuru Alnının Nurudur

Risalede Şeyh Sadî'nin ifadesinin şerhinden önce müminin alnında görülen secde nurunun nurların en yücesi olduğundan bahsedilir. Müminin nuru birkaç çeşittir. Bunlar taat nuru, îkân nuru, keşif ve tecellî nurudur. Bunların hepsi velayet nurlarındandır. İnsanın alnında hasıl olan secde nuru nurların en hasıdır. Çünkü namaz ibadetlerin en ehemmiyetlisi, secde de bu ibadetin rüknüdür. Kulluk ancak secde ile tahakkuk eder, kul şeytandandan secdede kurtulur, Allah'a yaklaşır. Bu nedenle namaz Allah'a yaklaşmak için bir vesiledir. Secdeye varan alın ise nur mahallidir. Takva ehli büyük zatlar nafilerle, özellikle sabah akşam kıldıkları nafile namazlarla Allah'a yaklaşıma yolunu tutarlar (1b).

Mazuliyet Meşguliyetten İyidir

Şeyh Sadî'nin “mazuliyet meşguliyetten iyidir” sözünün şerhinde ilkin ibarenin gramer yönünden açıklaması yapılır. İsmail Hakkı Bursevî bu bölümde Sudî'nin yaptığı açıklamaları eleştirerek kendisinden Sûdî-i pür-hasâr” şeklinde bahseder. Bursevî, mazuliyet meşguliyetten iyidir sözünü şerh ederken “ferâğda (mazuliyet) safâ ve şuglde (meşguliyet) keder olduğu sonucuna varır. Çünkü dünya işlerine dalmak ahireti ve Allah'ı unutmaktır, bu durum da insanın kalbini kirletir. Evliyaullahın kalbi bundan beridir (2a).

Kelime-i Tevhid

“Lâilâheillâllâh” bütün ilahî isimler ve sıfatları toplayan uluhuyyet mertebesidir. Bu nedenle Hakk'ın Hak ile Hak'ta şehadetini ifade eder. “Lâilâheillâ ente” de böyledir. Fakat ilki muvahhide nisbetle “an-hicabin” yani perde ardından şehadet; ikincisi “an-keşfin” keşf yoluyla perdesiz şehadeti bildirir. Efdal olan keşf yoluyla şehadettir. “Lâilâheillâ hüve” ifadesini de Hakk'ın Hak ile Hak'ta şehadeti olarak açıklayan Bursevî lafza-i Celal'deki “he” harfinin buna işaret ettiğini bildirir. Bu ifade tecrid ve tefridin hakikatidir. “Lâilâheillâ ene” ise “halk ile Hakk'ın cemi'an Hak ile Hak'ta şehadettir. Hz. Musa'ya hitaben Allah Teala'nın bir ağaçtan *Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım* şeklindeki hitabı ve Hallac-ı

¹⁹ Murat Yurtsever, *İsmail Hakkı Bursevî, Divan*, Arasta Yay., Bursa 2000, s. 37.

²⁰ Bu yaklaşım Bursevî'nin varidatını içeren eserlerinde ortak bir üslup olarak dikkat çekmektedir. Konuyla ilgili bk. Döner, agm., s. 317, 322; *İsmail Hakkı Bursevî, Kitâbü'n-Netîce*, haz. Ali Namlı-İmdat Yavaş İnsan Yay., İstanbul 1997, C.1, s. XXIV.

Mansur'un "ene'l-Hak" ifadesi bunu işaret etmektedir. Her ne kadar ikisi de tek hakikat (ayn-ı vahide) ise de tecrid ve tefrid itibarıyla olan tevhid daha kuvvetli ve daha salim olarak nitelenir. (2a-2b).

Marifet ve Hakikat Tabir Olunan Bir Rüya

Bir çarşamba gecesi rüyasında zayıf, nuranî, kır sakallı, yeniçeri kıyafetinde başında sarıkla mihrab önünde oturan birini görür. Bu kişinin işaretiyle imam olan Bursevî namazdan sonra bu adamın Hz. Ebubekir olduğunu anlar. Elini öpüp kucakladıktan sonra Hz. Peygamber'in de orada olduğunu fark edip ona Hz. Ebubekir'in niçin yeniçeri elbisesi giydiğini sorar. Hz. Peygamber de Türkçe olan yeniçeri kelimesinin manasının "libas-ı cedid" olduğunu söyler. Daha sonra İsmail Hakkı Bursevî ve Hz. Ebubekir çarşıya çıkarlar. Çarşıda bazı alimlerle marifet hakkında konuştuktan sonra kendisini bir dükkanda yüksekçe bir yerde görür ve bu hal üzere uyanır.

İsmail Hakkı Bursevî bu rüyayı hakikat ve marifet olarak tabir eder. Şam'da kendisini karşılayan ruhanî askere²¹; imamet ve hilafet-i mutlakaya işaret olduğunu bildirir (3a).

Muhammed İsminin ve Şeyh Sadî'nin Bir Beytinin Şerhi²²

Muhammed isminin "mim" ve "hâ" ile başlayıp "mim" ve "dal" ile bitmesinin hikmeti şöyle açıklanmıştır: "Muh" ezeli muhabbetin remzidir. Bu da kainatın varlığının sebebi ve zat'ın tecellisinin nedenidir. Mutasavvıflar arasında meşhur olan "ben gizli bir hazine idim bilinmemi istedim, halkı bilinmem için yarattım" hadis-i kudsîsi buna delildir. Hadis-i şerifte yer alan "halkı yarattım" ifadesindeki halktan asıl kastedilen, bütün İlahî isimlerin ve hakikatlerin mecmuası, kainatın hulasası olan Hz. Muhammed'in nurudur. Yine hadis-i şerifte "bilinmemi istedim" şeklindeki ifadeyle kastedilen ise marifetullahıdır. Muhammed ismindeki "med" ise bu muhabbetin semeresi olan İlahî tecellinin devamlılığıdır.

Muhabbet bahsinde sözü "fenâ" ya getiren Bursevî, Şeyh Sadî'nin "ey seher kuşu aşkı pervaneden öğren; canını ateşe atar, yanar da sesi çıkmaz" şeklindeki beytinin ilk mısramını şerh ederek seher kuşundan muradın bülbül olduğunu söyleyip bülbül ile pervaneyi muhabbetlerinin şiddeti bakımından karşılaştırır. Bülbülü bihuş (akılsız/mecnun), pervaneyi külliye muhterik (baştan ayağa yanmış) olarak niteleyen Bursevî aşk ateşinde yanışı dolayısıyla pervaneyi üstün tutar (3b-5a).

"İsmail'in gittiği yola herkes niçin gitmez" Sözü'nün Şerhi

Buradaki İsmail'den kasıt İsmail Hakkı Bursevî'nin kendisidir. Bu isim ebeveynleri tarafından kendisine verilen ism-i kevnî'sidir. İsm-i İlahîsi ise Abdulhay, Abdullatif, Abdulkadir, Abdullah ve emsalleridir. Yoldan kasıt edeb, şeriat, marifet ve hakikat yollarıdır. Bu yollara halkı ve özellikle de bu özelliklerin bulunmadığı zamane şeyhlerini teşvik etmek gerekir (5a).

Tefvîz ve Teslîm

Kişi, tedbirini, Allah'ın takdirine bırakıp aradan çekilmelidir. Tefviz ve teslim bir musibetten sonra çaresizce işi Allah'a bırakmak değil tedbirden önce işi Allah'a havale etmektir. Nitekim arif-i billahın tefvizi ve teslimi budur. Takdir-i İlahîyi görebilen kişiler genellikle sebepleri terk edip hareketi sükuna geçirirler, bu hakikati göremeyenler ise vesilelere sarılıp zahmete düşerler (5a-6a).

Seyahatin Fazileti ve Ehlullahın Vasıfları

²¹ İsmail Hakkı Bursevî 1717 senesinde Şam'a gitmesini menevî işaret ve sebeplere bağlamıştır. Bursevî biniti üzerinde Şam'a girerken fakir derviş suretinde, beyaz elbiseli kırk kişinin (kırk abdal/kırklar) kendisini karşılayıp elini öptüğünü söylemiştir. (Namlı, age., s. 92) Bursevî'nin söz konusu rüyası buna işaret olmalıdır.

²² İsmail Hakkı Bursevî'nin bu konuyla ilgili müstakil, kısa bir risalesi de vardır. Seyyid Mehmed Efendi'ye hediye edilen bu küçük risale "Muhammed" isminin ve harflerinin tasavvufi yorumundan ibarettir. (Namlı, age., s. 189.)

İsmail Hakkı Bursevî, 1131/1718-1719 senesinde Şam'dan Rum'a geçmek için manevî bir işaret aldığını belirtir. Bu arada seyahat ve hicretin faziletine değinir. Nasıl ki güneşin nuruna mazhar olan ay, bir yılda yirmi sekiz menzil dolaşırsa Allah'ın nurunun mazharı olan insan-ı kamil de sülûkü esnasında evveli irade-i sadıka sonu yakın-i tam olan yirmi sekiz menzil dolaşır. Bursevî kamerin, menzilleri seyri gibi kendisinin de Bursa'dan Şam'a ve Şam'dan Rum'a seyahatinde kendisi ve halk için manevî kazançlar olduğunu söyler. Ehlullah olanlar Allah'ın gözetimi altında olduklarından maddî ve menevî seyahatlerinde rızık için endişelenmemelidirler. Bursevî bu bölümde "atik" (azat edilmiş, hür) kelimesi üzerinde durarak düşmanlara karşı korunan Kabe'yi örnek gösterir. Ayrıca cehennem ateşine karşı korunan Hz. Ebubekir gibi ehlullah da masivadan hür ve korunmuş olduklarından "atik" tirlir (6b-7a).

Ehlullah ile dağ arasında bir benzerlik de söz konusu edilmiştir. Dağ ehlullah suretini ifade ettiğinden bir sığınaktır. Kuran-ı Kerim'de "mağaraya çekilin" buyurulmuştur. Hz. Musa'nın Tur dağında Allah'a münacat kılması; Hz. İsa'nın kıyamete yakın müminleri Tur dağında muhafaza edecek olması, Hz. Peygamber'in Sevr (Hira) dağında nübüvete mazhar olması dağın faziletini gösteren delillerdir.

Aklın Şerefi

"Kişi zail olmaz akılı zail oluncaya dek" ifadesi şerh edilmiştir. İnsan akıl sahibi olduğu için mükelleftir, ancak akıldan mahrum olunca kendisinden teklif düşer. Bu nedenle mecnunlar ve meczublur mükellef değildirler. Burada aklın şerefi üzerinde durulmuş, akl-ı maaşın akl-ı mead üzerine muttasıl olması gerektiği belirtilmiştir. İlki geçici ikincisi bakidir (8a-8b).

Sırr-ı İlahîyi Söyleyen Olmaz Söylemeyen Olmaz

İsmail Hakkı Bursevî ilahî sırların ifşasıyla ilgili kendisine ait;

Sırr-ı Hak hakkında Hakkî iki yanum oldu nâr

Söylesem ağzum yanar hiç söylemezsem dil yanar

beytini şerh etmiştir. İlahî sırları söylemede de gizlemede de çeşitli afetler vardır. Hallac bu sırrı ifşa ettiği için katledilmiştir. Fakat insan yaratılışı gereği söylemeye de ihtiyaç duyar. Hz. Peygamber'in kendisine açtığı sırları Hz. Ali kalbinin hararetinden söyleme gereği duymuş, bunu bir kuyuya haykırması, kuyuda biten kamaşla yapılan ney sayesinde bu sır arifler tarafından duyulmuştur (8b).

Evliyaullahın Ömürlerinin Süresi Hakkında

İnsan ömrü yüz sene üzerinden nısf-ı evvel ve nısf-ı sani olarak iki kısımda değerlendirilmiştir. Bu sürede her uzva mahsus olan kuvvet ve insaniyyet kemalen hasıl olabilecektir. İlk elli yıl nısf-ı evveldir ve beşerî kemalin fenası ve bekası için yeterli olmadığından eksiktir. Zahirî kemale kırk yaşından önce ulaşanlar olsa da batınî kemal için bu mümkün değildir. Ehlullahın çoğu bu nedenle altmış yaş üzerinde vefat etmiştir. Ekser kül hükmünde olduğu için ilk elli yılı (nısf-ı evvel) aşanlar tekamülün tamamı bakımından yüz yıl yaşamış olarak değerlendirilmiştir (9a-9b).

İnsan Fanidir

Degül libâs libâs-ı vücûdun 'ârîdür

Sa'âdet aña ki işbu denesden 'ârîdür

beytinin şerhinde insan hayatının fani olduğu dile getirilmiştir. İnsan ölünce canının elbisesi olan bedenini çıkarıp üryan olacaktır. Ancak ruhanî bereketleri temiz bedenlerine sirayet etmiş olan has evliyalar, nebiler ve şehitler müstasna olacak, onların bedenleri kıyamete kadar bozulmayacaktır. Mal, mülk ve evlat gibi masiva elbisesinden sıyrılanlar kamil müminlerdir (10a).

"Hikmet"ın Çeşitleri

Hükmet üç türdür. Hikmet-i tıbbiye, hikmet-i bahsiyye ve hikmet-i zevkiyye. İlk ikisi birçok alimde bulunmakla birlikte üçüncüsü pek az kimsede görülür. Eflatun'da hikmet-i zevkiye bulunmasına rağmen evliyaya mahsus olan hikemî hakikatlere vakıf değildi. İslam filozoflarından Şihabeddîn'de "telvîn" (istikamet arayışı) galip geldiği için katl edildi. Akşemseddin'de ise "temkin" (istikamet üzere karar kılma) galip olduğundan saygı gördü. İbn-i Sina tıpta maharetliydi; fakat zevk ilminden mahrum olduğu için öncesindeki filozoflar gibi merdud oldu (10a-10b).

Rahmet-i İlahiyye ve Refet-i Nebeviyye

Allah Kur'an-ı Kerim'e besmelenin "bâ" sı ile başlamış, "nâs" kelimesi ile onu sonlandırmıştır. Bu ikisi arasında Rahman, Rahim, Rauf gibi cemalî isimlerini anmıştır. Besmeleyi her surenin başına taç yapmıştır. Bunun hikmeti Allah'ın insanlara karşı merhametli oluşudur (Bakara, 2/143). Çünkü rahmet-i ilahiyye hilafiyeti bakımından umumîdir. Refet-i nebeviyye ise hidayeti yönünden sadece müminlere tahsis edilmiştir (Tevbe, 9/28). Bu nedenle Hz. Peygamber ve ashabı kafirlere karşı sert ve şiddetlidirler (10b).

Gaybî Fetihler İçin Cihâd Gereklidir

Ez-berây-ı feth-i mâ bisyâr bâyed icthâd

Çün cihâd-ı asgar-ı ma'rûf u çün ekber cihâd

"fütûh-ı gaybiye tâlib olan sâlike icthâd-ı kesîr lâzımdır. Cihâd-ı zâhir olan cihâd-ı asgar ve cihâd-ı bâtın olan cihâd-ı ekber gibi" şeklindeki Farsça beyit şerh edilmiştir. Her ne kadar gerçek müessir Allah olduğundan feth-i ilahî bir sebebe bağlı değilse de edeben sebeplere sarılmalı, ahlakı güzelleştirmeli, kalbi arındırmalıdır. Bunun için kişi kalbe gelen halleri muhafaza etmeli ve murakabeye sarılmalıdır. Riyazet ve mücahede ile elde edilen İlahî yakınlık olmadan şeriat ve tarikatte yol almanın sonu hüsrandır (11a).

Evlere Girdiğinizde Kendi Nefsinize Selam Verin

Nur, 26/61 ayetinin şerhidir. Ayet-i kerimede yer alan büyü (evler) kelimesi büyü-ü zâhire-i cismaniyye, büyü-ü bâtına-i rûhâniyye ve büyü-ü maneviyye-i nûraniyye olarak üç şekilde anlamlandırılır. İlkinin selameti insanların şeytanlarındadır. İkincisinin selameti cinlerin şeytanlarından ve üçüncüsünün selameti Allah'ın kahr ve celalindedir. (11b-12a)

Kamil İman Takvayı Gerektirir

"Havariler, ey Meryemoğlu İsa, Rabbin bizim için gökten bir sofraya indirebilir mi" (Maide, 5/112) ayeti tefsir edilmiştir. Havariler, Hz. İsa'nın has ashabıdır. Şüpheden beridirler. Bir hikmet üzerine, ümmetin kalbi tatmin olsun diye Allah'tan kendileri için bir sofraya indirmesini istemiş, Hz. İsa'ya bu suali yöneltmişlerdir. Hz. İsa'nın onları "inanıyorsanız Allah'tan sakının" şeklinde uyarması iman-ı kamilin hakikat-ı takvayı gerektirdiğini vurgulamak içindir. İnsan her aklına geleni, içine doğanı söylememeli, sükut etmelidir. (12a)

Manevî nikahın türleri

Manevî nikah, nikah-ı cismanî, nikah-ı misalî, nikah-ı ruhanî, nikah-ı ilmî olarak dört türdür. İlkinin belirtisi kalpte, ikincisinin nuru hafîde, üçüncüsünün sırları ruhta ve dördüncüsünün küllî hakikatleri ayn-ı mücerrededir. Bunların hepsi manevi bülûğ ve nikah hasebiyledir. Manevi nikah için kırk altı veya daha fazla seneye ihtiyaç vardır. Batın-ı velayet olan yaşa ulaşmak için ise altmış dokuz sene gereklidir. (12b-13a)

Mekanın Şerefi

Şerefül-mekan bi'l-mekîn şeklinde ifade edildiği gibi bazı mekanlar orada bulunanlardan dolayı şerefli kabul edilir. Kabe, nazargah-ı Hak ve nazargah-ı enbiya ve evliya olduğu için orada şeref-i izafî vardır. Ravza, Mescid-i Aksa gibi şerefli mekanların toprağı Kabe'nin

toprağındandır. Medine-i münevvere hatmu'l-enbiya Hz. Peygamberle şeref bulduğu gibi Şam da hatmu'l-evliya ile şeref bulmuştur (13a).

İsmail ve İshak isimlerinin manası

İsmail, mutiullah (Allaha itaat eden) demektir. Bu sebepten Hz. İsmail kurban edilmesi konusunda babasına itaat etmiştir. İshak ise dahhak (çok gülen) manasına gelir. Hz. İshak ilahî emirleri güler yüzle yerine getirmiş, babası gibi teslimiyet göstermiştir (13b).

Mecnuna ilaç kar etmez

Şeyhülislam Bahayî (ö.1654) nin,
İdersin gerçi her derde tabîbüm bir devâ ammâ
Cünûn-ı ehl-i 'aşk olunca mâder-zâd neylersin
beytinin şerhidir. (14a)

3. METİN

Risâle-i Şerh-i Şeyh Sa'dî

“ma'zûlî bih ki meşgûlî” li-Ḥazret-i Şeyh İsmâ'îl Ḥaḳḳı Burusevî ḳuddise sırruhu

Bismillâhirrahmanirrahîm

Yevm-i cum'ada meḳâbir âşârındandır. Mü'minüñ nûrı alınınuñ nûrıdır. Ya'nî mü'minüñ nûrları birkaç ne' üzeredür. İmân nûrı gibi ḫâḫat nûrı ve İḳân nûrı ve keşf ü tecellî nûrı gibi ki küllîsi nûr-ı velâyet tahtında mündericdür. Zîrâ mü'minler 'umümen ve huşûşen evliyâullâhdur lâkin cebhe ile hâşıl olan secde nûrı eḫaşş-ı envârdur. Güyâ ancak nûr o nûrdur. Nitekim ancak ḫacc 'arafadur. Zîrâ şalât aḳdem-i 'ibâdât ve eḫaşş-ı 'ibâdâtur ve secde e'fâl ü erkândur. Zîrâ a'lâ vü ednâdan zillet ü 'ubûdiyyet ancak secde ile taḫaḳḳuḳ ider ve 'abd anda şeytândan taḫallûş idüp ḳurtulur. Ya'nî 'abd Allâh Te'âlâ'ya taḫarrüb ider. Nitekim Allâh Te'âlâ ²³ *وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ* buyurur. Ve cebhe maḫall-i nûr u zühürdür. Pes şalâtuñ nûrı cebhede vesâ'ir a'zâda olan nûr-ı şalâtdan ziyâde ziyâlıdır. Ve bu ecilden ekâbir dâ'imâ Ḥaḳ Te'âlâ'ya her bir nâfile ile taḫarrüb iderler. Bâ-huşûş ki nevâfil-i şalât ile. Ve aḫşamda ve şabâḫda nevâfil-i şalâta müdâvemet iderler. Allâh Te'âlâ bizi ve sizi ehl-i nûr u sürürdan eyleye, âmîn.

[2a] Şeyh Sa'dî *ma'zûlî bih ki meşgûlî*

Ma'lûm ola ki “bih” lafzınıñ itdigi tafḫîlüñ mufaḫḫalun 'aleyhi maḫzûfdur. Mezkûr olan “meşgûlî” degüldür. Egerçi bi-tariḳi'l-istilzâm mücevvezdür. Zîrâ manşıb şuglı muḳtezîdür. Vechi budur ki lügât-ı Farsda “ki” lafzınıñ “min-i tafḫîliyye” ma'nâsına geldiği yoḫdur ve ol ma'anâyâ aḫz itmeñ. Ne kim Südü-i pür-ḫasâr aḫz itmişdür. Zîrâ i'tibâr-ı mücerreddür ki 'indîdür. Pes vech budur ki bu maḳûle mevâzi'de “ki” lafzı ta'lele maḫmûl olup mufaḫḫalun 'aleyh taḫdîr oluna. Bu maḳâmda taḫdîr budur ki “ma'zûlî bih zi-menşübî” zîrâ ki der-ḫâl manşübî meşgûlî. Elḫâşıl 'azlûñ muḳâbili naşbdur ve 'azle ferâḡ lâzım geldiği gibi naşba daḫı şugl lâzımdur ve ferâḡda şafâ ve şuglde keder vardur. Zîrâ umûr-ı dünyâyâ tevaḡḡülüñ me'âlî umûr-ı uḫreviyyeden zühûl ve Ḥaḳḳ'ı nisyândur ki âyîne-i ḳalbe 'ayn-ı keder ve maḫz-ı jengârdur. Meger ki deryâ gibi müteḡayyir olmaya ki kümmel-i evliyâ ḫalîdür.

Lâilâheillâllâh cemî' esmâ vü şifâtuñ ḫaḳâyıḳını câmi'a olan mertebe ki mertebe-i ulûhiyyetdür. Anuñ i'tibârıyla ancak Ḥaḳḳ'ıñ Ḥaḳḳ'ıla Ḥaḳ'da şehâdetidür şu kelime-i tevḫîd. Vesâ'ir esmâ böyle degüldür. Meşelâ ism-i Rahmân, lafza-i Celâle gibi her ne ḳadar iḫâta-i

²³ “... sen secde et, Rabbine yaklaş.”, Alak, 96/19.

tämmesi var ise de, lakin anuñ içün mertebe yokdur. Ve yine bu itibâr ile dağı Hakk'ıñ Hakk'ıla Hakk'da şehadetidür. Zîrâ uluhiyyet ilâh ile me'lûh beyninde bir nisbetdür. İmdi dâ'imâ ve ebedâ lisân-ı tevhid anı söyler zîrâ anuñ sırrı dâ'imâ zâ'il olmaz ve eger zâ'il olaydı rubûbiyyet bâtil olurdu. Lâilâheillâ ente: Şu kelime faqat Hakk'ıñ Hakk'ıla Hakk'da şehadetidür. O tevhid-i evvel muğabelesinde güyâ mahrec-i cevâba hürûc itmişdür. Ya'nî aña cevâb vâki' olmuşdur. Lâilâheillâllâh ile lâilâheillâ ente; fark evvelki muvaḥḥide nisbetle 'an-ḥicâbin şehadetdür, ya'nî verâ-i perdeden şehadetdür. Ve ikinci 'an-keşfin şehadetdür, ya'nî bilâ-perde şehadetdür. Ve bundandır ki ya'nî şehadet 'an-keşfin kabîlindendir. [2b] Kavl-i Yûnus 'aleyhi's-selâm ki لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا 24 didi, zîrâ anlar maḳâm-ı huḫûr u ḫiṭâbda idi. Her ne kadar nefsi esfel-i sâfilinde ise de ya'nî zulemâtda deryâ dibinde ise de ve dağı şehadet 'an-keşfin kabîlindendir. Peygamberimiz şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem ḫâzretlerinüñ kavl-i şerîfi ki لَا أَحْصَىٰ تَنَاءٌ عَلَيْكَ لَمَّا 25 buyurdu. Ḥâlbuki kendileri a'lâ-yı 'illiyinde idi. Lâilâheillâ hüve şu kelime Hakk'ıñ Hakk'ıla Hakk'da şehadetidür. Nefsinde hüviyyeti itibârıyla ve ol hüviyyet lafza-i Celâledür ki harf-i hâ ile işâret olunan hüviyyetdür. Ve Allâh Te'âlâ'nun كَلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ 26 kavl-i şerîfide olan "وَجْهَهُ" lafzıyla işâret olunan hüviyyetdür. Ve ol "vech" Hakk tarafına olan vechdür. Ve ol ḫalka nisbetle hüviyyetüñ zâhiridür. Zîrâ Allâh Te'âlâ Ğaniyyun 'ani'l-âlemîndür 27 ve Allâh Te'âlâ elân bundan muḳaddem oldığı üzeredür ve yine bu itibâr ile Hakk'ıñ Hakk'ıla Hakk'da şehadetidür ve o tecrid ü tefridüñ ḫaḳâyıḳındandır. Lâilâheillâ ene, şu şehadet ḫalk ile Hakk'ıñ cemî'an Hakk ile Hakk'da şehadetidür. Lakin mâhiyât u ḫaḳâyıḳuñ zâtları itibârıyla. Ve bu kabîlindür şecereden Hakk Te'âlâ'nun يَا مُوسَىٰ إِنِّي أَنَا اللَّهُ 28 kavl-i şerîfi ve Ḥallâc'ıñ "ene'l-Hakk" kavli dağı bundandır. Lakin tecrid ü tefrid itibârıyla olan tevhid aḳvâ vü eslemdür her ne kadar 'ayn-ı vâhide ise de. Ve o şol şeydür ki aña sırr-ı ḫaḳîḳat dinilir. Allâh Te'âlâ'nun أَلَا تَعْبُدُونَ إِلَّا إِلَٰهًا 29 kavl-i şerîfide dağı işâret vardır. [3a] Zîrâ aḳvâ vü eslemlik şunuñ içündür ki zîrâ maḫal ki ene ile ta'ayyündür ki taḳyid ihâm ider, tevhid ise ancak itlâḳdan ta'bîr olunur.

Çehârşenbe gicesi rü'yâmda bir za'ifce nûrânî fi'l-cümle kır şakallı yeniçeri kıyâfetde ya'nî yeñi çuḫa geymiş bir recül gördüm ki başına ḳavuk ve şarık geymiş ve miḫrâb öninde oturmuş. Baña imâmete işâret itmeḡle imâm oldum. Vaḳtâ ki namâzı edâ idüp cemâ'ate yüzümi döndükde ḫâtıruma ḫuṫûr itdi ki ḡalibâ ol recül Ebubekrî'ş-şiddîḳ raḫıyallâhu 'anh ḫâzretleri ola. Pes o zâta zann "iderüm ki siz Ebubekirsîñüz" diyince "evet ben Ebubekirim" diyü buyurduḳda mübârek dest-i şerîfini bûs idüp ve teberrûken yüzüme sürdüm. Pes anlar dağı beni kucaḳlayup birkaç kere öpdiler. Pes nâḡâḫ gördüm ki Resûlullâh şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem ḫâzretleri anda oturmuşlar. Didim ki "yâ Resûlallâh ne sebebden Ebubekir ḫâzretleri yeñiçeri libâsı geymiş." Pes 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm buyurdu ki "yeñiçeri libâsıñuñ ma'nâsı libâs-ı cedîd" dimeḡdür. Ya'nî işâret eylediler ki taḫḳîḳ yeñiçeri lafzındaki yeñi lafzı cedîd ma'nâsınadır. Türkce. Pes laṫife tarîḳıyla didim ki "yâ Resûlallâh yeñiçeri dimeḡ yaya 'asker dimeḡdür, kişiye lâyıḳ olan ise atlu olmalıdır yaya degül." Pes 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm tebessüm buyurdılar. Ba'dehu Ebubekir raḫıyallâhu 'anh ile berâber çârsüya vardıḳ ki anda çok ḫalk var idi. Pes âşâr-ı ilâhiyyeyi müṫâla'a eyledük ve ma'ârifden mükâleme eyledük. Ba'dehu ba'zı 'ulemânüñ dükkâmı cânibinde kendimi bir meḡân-ı mürtefi' üzere ḳâ'im gördüm ve uyandım. Ve bu rü'yâda işâret vardır ki ma'rifet ve ḫaḳîḳat maḳâmlarına işâretdür. Dımışḳ-ı Şâm'da baña mu'ânaḳa ider

24 "Senden başka tanrı yoktur, Sen münezzehsin, doğrusu ben haksızlık edenlerdenim", Enbiya, 21/87.

25 كَرِهُ. لَا أَحْصَىٰ تَنَاءٌ عَلَيْكَ لَمَّا أَنْتَبَيْتَ عَلَىٰ نَفْسِكَ "Hakkındaki övgüleri sayamam, sen kendini övdüğün gibisin", Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yay., İstanbul 2013, s. 431.

26 "O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur", Kasas, 28/88.

27 Ankebut, 29/6.

28 "Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.", Kasas, 28/30.

29 "Rabbin, ondan başkasına kul olmamanızı takdir etti", İsra, 17/23.

‘asker-i cedîd-i rûhânîye işâret vardur ve imâmet ve hilâfet-i muṭlakaya işâret vardur. [3b] Maḳâmât-ı imâmetden imâmet-i zâhireye muḫtemil olur. Derecât-ı imâmet de imâmet-i bâṭınaya daḫı muḫtemil olur. Vallâhu ‘alâ külli şey’in Ḳadîr. Bundan ōnra ma‘lûm ola ki taḫḫîḳ aḳṭâb iḡṭin ḫuſûſıyla libâs yoḡdur. Ancaḡ anlar elbiselerinde ſuver-i muḫtelife üzere görinürler. İsimleri külliye-i câmi‘a olduḡı-çün. Lâkin ḫuſûſıyla yeñiçeri libâsıyla temessüllerinde Hâcî Bektâſ’uñ ba‘zı kemâlâtına işâret vardur. Mevlevî ſüretiyle temessüllerinde ba‘zı kemâlât-ı ḫâzret-i Mevlânâ’ya işâret olduḡı gibi. Raḡıyallâhu Te‘âlâ ‘anhum ecma‘în.

Çehârſenbe günü ikindiden evvelce rû’yâmda ³⁰ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ âyet-i kerîmesini kalem-i İlahî ile yazılmış gördüm ve bu rû’yâ ḡuluñ müstebſer olduḡı ‘âlem-i ḡaybdan bir şey’uñ zuḫûrına işâretdür. Ve bu istibſâr Allâh Te‘âlâ’nuñ ³¹ قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا kavlı-i ſerîfinde mezkûr olan feraḫdur. Ve bu faẓl u raḡmet yâḫûd zâhir-i vücûda müte‘alliḡa olan umûr-ı kevniyyedendir. Veyâḫûd bâṭın-ı vücûda müte‘alliḡa olan ve füyûz-ı Raḡmâniyyedendir. Ve küllîsi Alâhu Te‘âlâ’dan ve raḡmetinden imtinândur.³² Ve bu mezkûr ile feraḫ yâḫûd ſüretile feraḫdur veyâḫûd sırrı ile feraḫdur. Zîrâ faẓl mufaḡḡala ſâmil olur. İmdi bir kimse anı ſüret-i faẓlda müſâhede eylese taḫḫîḳ anuñ sırrını idrâk etmiş oldu ve ſüret-i ḫicâbından necât buldı. ³³ . والحمد لله تعالى على نهمته المشاهدة

Muḫammed “mîm” ü “ḫâ” ile bed‘en ve “mîm” ü “dâl” ile ḫatm olunmaḡda sırr-ı İlahî budur ki “muḫ” muḫabbet-i [4a] ezeliyyeye remizdür ki sebeb-i ibdâ‘-ı kâ’inât ve bâ‘iſ-i tecellî-i zâtdur. Nitekim ḫadîſ-i ḡudsîde gelür ³⁴ كُنْتُ كُنَّا مَخْفِيًا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَعْرِفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لَأَعْرِفَ Pes burada ḫalkdan maḡſûd-ı aſlî ya‘nî evvelâ bi’z-zât murâd ḫalk-ı Muḫammedîdür ſallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi vesellem. Zîrâ cemî esmâ vü ḫaḡâyıḡuñ mecmû‘ası ve cümle kâ’inâtuñ muḫtaſar u nümunesidir. ³⁴ كُنْتُ كُنَّا مَخْفِيًا فَأَحْبَبْتُ أَنْ أَعْرِفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لَأَعْرِفَ yerine ³⁵ أَنْ أَعْرِفَ AN buyurmadı. Zîrâ bilâ-ma‘rifet olan müſâhede maḡbûl degüldür. Tebdîl-i câmede pâdiſâḫı rû‘yet gibi. Ve‘l-ḫâſıl maḡſûd-ı aſlî kemâ-yenbaḡî ma‘rifetullâhdur. Gerekse orada kemâl-i ſühûd olsun ve gerek olmasun. Ve bu maḡâm ekser mutaſavvıfanuñ mezâlîḡındandır. “Med” muḫabbet-i mezkûrenüñ ſemeresi olan tecellî-i İlahînüñ imtidâdına işâretdür. Zîrâ mâ-lâ-nihâyedür. Ve maḡâmâtuñ intihâsı seyrüñ intihâsını mücib degüldür. Ma‘ḫâzâ cemî‘ fenâ‘atda teceddüd-i vücûd u aḫvâl bâḡîdür.

Şeyḫ Sadî: *ey murḡ-ı seḫer ‘aſḡ zi-pervâne biyâmûz.*

Murḡuñ seḫere izâfâtından bülbül murâddur. Zîrâ sâ‘ir murḡân arasından seḫere ziyâde iḡtiſâſı vardur. Ve seḫer ſülûſ-i aḫyerdür, nesîm-i raḡmetüñ hengâm-ı hübübidur. Ve bülbülüñ dâstânı esmâ-i hezârdur.³⁵ Zîrâ ḫâzret-i İbrâḫîm ‘aleyhi’s-selâm âteſ-i Nemrûd’a ilkâ olunduḡda bülbül aña³⁶ mutâba‘at itmemegin o ḡülſende aña ḫoſ-nevâyi vü hezâr-dâstânî iḡſân olındı. Sâ‘ir murḡân ise tesbîḫ-i maḡſûſa meſḡûllerdür. Binâen-‘alâ ḫâzâ bülbülüñ sâ‘ir murḡândan menzilesi insân-ı kâmilüñ sâ‘ir mevcûdâtdan mertebesi gibidür. Zîrâ maẓhar-ı ism-i a‘zâmdur ki cemî‘ esmâ vü ſıfâtı câmi‘dür. Ve bunda pervâneyi âteſ-i ‘aſḡda iḡtirâḡı ḫasebiyle bülbül üzerine tercîḫ vardur. Zîrâ bülbül-i ſemm böyle bîḫûſ ve pervâne bi‘l-külliye muḫterîḡdür. Bî-ḫûſda ise eſer-i

³⁰ “Allah, rüzgârları gönderendir. Onlar da bulutları harekete geçirir. Allah, onları dilediḡi gibi, (bazen) yayar ve (bazen) yoḡunlaſtırır. Nihayet yağmurun onların arasından çıktıḡını görürsün. Onu kullarından dilediklerine uğrattıḡı zaman bir de bakarsın sevinirler. “. Rum, 30/48.

³¹ “De ki: “Ancak Allah’ın lütuf ve raḡmetiyle, yalnız bunlarla sevinsinler “. Yunus, 10/58.

³² Satır altı: ya‘nî iḡſândur.

³³ “Müşâhede nimeti için Allah Teala’ya hamd olsun”.

³⁴ “Ben gizli bir hazine idim bilinmemi istedim, halkı bilinmem için yarattım” İsmail Hakkı Bursevî, *Kenz-i Mahfî* adıyla bu hadis-i ſerife müstakil bir ſerh yazmıştır. Bursevî eserinde İbni Arabî’nin *Fütühât-ı Mekkiye* adlı eserini kaynak göstererek hadisın keſfen sahih, naklen sabit olmadıḡını bildirir ve hadis-i ſerifte yer alan “hubb” (ilahî sevgi)’u alemin varoluſunun sebebi olarak gösterir. (*İsmail Hakkı Bursevî, Kenz-i Mahfî-Gizli Hazine, Çev. Abdulkadir Akçipek, Bahar Yay., 5. bs. İstanbul 2002, s. 17*)

³⁵ Satır altı: Bülbülüñ çekdiḡi biñ isimdür.

³⁶ Satır altı: Ya‘nî Nemrûd’a.

vücüd bâkîdür velâkin bu ma'nâ itibârîdür. Ve illâ ehlullâhuñ fenâsı insilâhıdır. Yoksa bi'l-küllîye müfârahat-ı rûhla degüldür. El-hâsıl tafdîl-i pervâne ketm-i râza dâ'ir bir ma'nâdur fe'fhem cidden. Bu ma'âmüñ tafşîli budur ki pervânenüñ hâli من عرف الله كل لسانه ³⁷ mertebesine dâ'irdür. [4b] Ve bülbülün şanı من عرف الله طال لسانه ³⁸ derecesine nâzırdur. Zîrâ ehl-i fenâ'-i mutlakda güft ü gü olmaz. Şol cihetden ki kendi vücüdından bî-şu'ûr olan kimsenüñ gayra şu'ûrı olmaz. Ve bu ma'âma temehhüd dirler. Fe-emmâ ehl-i be'kâda kelâm-ı İlahî tavîl ve tefâşîl-i esrâr gayr-ı kalîldür. Şu kadar var ki esrârı remizle söylerler. Ve setr ile çarîr iderler. Meger ki muhâtab olan kimse taşrihe ehil ola. Ve bu ma'âma teşkîk dirler ki vücüd-ı vâcib ve vücüd-ı mümkinî cami'dür. Ve bu ma'âmında insân-ı kâmil tavîlü'l-lisân olmasa esrâr-ı İlahîye gaybu'l-gaybda ma'şûre ve mestûre çalır. Âyât-ı hüsn-i zât ve şîfât ise tefsîre muhtâcdur. Zîrâ muşhaf-ı tenzîlî Qur'an ve muşhaf-ı tekvînî Furkân'dur. Ve tâlî vü müfessir lisân-ı insân-ı kâmilden haq'dur. Anuñ için buyurur وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ ³⁹ Ya'ni eşyâda bâtil nesne yokdur. Meger ki bâtil izâfî ola şeytân vesâ'ir mezâhir-i kahr u celâl gibi. Ve tefsîr-i Qur'an fî'l-ha'qîka Qur'an'a mülhak olduğu gibi te'vîl-i Qur'an dağı eger âfâkda ve eger enfüside böyledür. Ma'cûb ve câhil olanlar ise kelâm-ı gayr ve ma'kâl-ı nâs kıyâs iderler. Pes bundan erbâb-ı haqâyıkuñ kemâlâtı zâhir oldu. Zîrâ ol kemâlâtüñ âşârı olmayaydı nakışlar kemâl yüzünü nerede görürler ve kelâm-ı Haqq'ı kimden işidürler ve âyât-ı hüsnî nereden okurlardı قدس الله اسرارهم و زاد في القلوب والارواح انوارهم ⁴⁰ Ve bundan zâhir oldu ki çable'l-vüşül güft ü gü iden mübtedî sâlik bülbüle beñzer ki dâstânı dürtüst degüldür. Zîrâ henüz gülden büy almağa bed' itmişdür. Çünkü bî-hüş ola hâmüş olur. Çünkü şahve gele güft ü güdan hâlî olmaz. [5a] Zîrâ hâlini söyler. Ve sâ'ir murğâmı ol ma'nâya irşâd eyler . فتنبه لهذا المعنى فان لك انفع و اغنى ⁴¹

لييلة الثلثا قرب الصباح قيل لى بهذه العبارة التركية ⁴² “Ammâ İsmâ'îl gitdiği yola herkes ne için gitmez” İsmâ'îl'den murâd bu fakîr-i haqîrdür ki İsmâ'îl anuñ vâlideyni vaz' itdiği ism-i kevnîsidür. İsm-i ilâhîsi 'Abdu'l-hayy ve 'Abdu'l-la'tîf ve 'Abdu'l-kâdir ve 'Abdullâh ve emşâlidür. Yoldan murâd râh-ı edeb ve tarîk-i şer' ve sebîl-i ma'rîfet ve şîrât-ı haqîkatdür بتوفيق الله ⁴³. Pes bunda tarîk-i mezkûreye sülûke halkı terğîb vardır. Huşûşen meşâyih-i zamâneyi, zîrâ ahkâm-ı şer' ve âdâb-ı tarîkat ve envâr-ı ma'rîfet ve esrâr-ı haqîkat bedenlerinden ve nefislerinden ve kalblerinden ve rûhlarından mefkûd ve hilâfî olan nesnelere meşhûd olmuştur. فيا ارباب الدعوى اين المعانى ويا اصحاب المعانى اين الحقايق ⁴⁴

ورد قوله تعالى ضلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِلَهًا ⁴⁵ Ba'zı ihvânla mücâlesede ba'zı umûrumuz için esbâb-ı hâriciyye-i dünyeviyye tedbîr olındıkda bi-tarîki'z-zecr ve'l-îtab vârid olmuştur. Zîrâ 'âlem-i ma'nâda kâşır temeşşî itmez. Ve tedbîr bi-hasebi'l-gâlib taqdîr yolına gitmez. Pes ehl-i sülûk ve erbâb-ı huşûşa vâcibdür ki وَأَفُوضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ ⁴⁶ mücibince her kârı Haqq'a tevfi'z ü teslîm eyleye. Ve tedbîr-i nefsanîyi taqdîr-i Rabbânîye tarh u ilkâ idüp meyândan çıka. Zîrâ irâdet Haqq'a muzâfdur. Ve 'abdüñ irâdetinden murâd irâdet-i Haqq'a terkdür. Bir emrün vaqti geldikde huşûline sebep-i muqadder ne ise Allâh Te'âlâ anı halk ider ve teshîl idüp encâma yetişdürür. والله

³⁷ “Allah'ı bilen dili tutulur”.

³⁸ “Allah'ı bilen dili uzar”.

³⁹ “Allah ise gerçeği söyler”, Ahzab, 33/4.

⁴⁰ “Allah sırlarını kutsasın, kalplerini ve ruhlarını nurlandırısın”.

⁴¹ “Senin için faydalı olan bu manayı düşün”.

⁴² “Salı gecesi sabaha yakın Türkçe ibareyle bana denildi ki”.

⁴³ “Allah'ın yardımı, hidayeti, inayeti ve teyidiyle”.

⁴⁴ “Ey dava erbâbı nerede manalar ve ey mana sahipleri nerede hakikatler”.

⁴⁵ Allah Teala'nın “Sadece o hariç, dua ettikleriniz sapıp gider.” (İsra, 17/67) kavli varid oldu”.

⁴⁶ “Ben işimi Allah'a havale ediyorum”, Mümin, 40/ 44.

47 Pes âyet-i mezkûrenüñ me'âli bu olur ki mübâşeret itdiğünüz kâr düşvâr olup esbâbı münkaṭı'a ve vesâ'îti munfaşıma olduḡda ol vaḡitde nâçâr olup vesâ'ilden irâz idersünüz ve Allâh Te'âlâ'ya tazarru' ve niyâz kılungsunuz. Zîrâ ol vaḡitde mü'essir-i ḡaḡîkî ḡaḡ olduḡın bilürsünüz. Binâ'en-âlâ-hâzâ gerekdür ki insân 'arif-i billâh ola ve ibtidâdan terk-i taşarruf kıla [5b] tâ ki şoñra ḡaḡ'dan ḡacil olmaya. وَلَوْ اسْتَقْبَلْتُ مَا اسْتَدْبَرْتُ لَمْ أَكُنْ أَفْعَلُ هَكَذَا 48 dimeye. Meger ki kendi 'arif iken mübâşeret-i esbâb idüp şoñında peşimânî izḡar itdiḡi ḡayrıları irşâd kabîlinden ola. Ve bu maḡâmdandır ki ba'zılar işümüz Allah'a ḡaldı dirler. Ve bunda küfür lâzım gelmez. Nitekim niceler zu'ım iderler. Zîrâ ḡâ'il-i mezkûrñ murâdı budur ki bu kârñ bi-ḡadri't-ḡaḡatü'l-beşeriyye esbâbına teşebbüs olındı velâkin kârger olmadı. Zîrâ bu maḡûle esbâba menüt olduḡı zâhir oldı. Pes şimden şoñra işümüz bilâ-vâşıta Allâh'a ḡaldı. Ya'nî evvelden müessir Allâh Te'âlâ idüḡi ma'lûm idi velâkin ḡuşûl-ı kâr ba'zı esbâba mu'allâḡ kıyâs olunurdu. Şimdi bilindi ki anuñ ḡuşûl u vücûdı eger muḡadder ise bilâ-sebeb-i 'adî ḡaḡ'dan olur ve illâ şöyle ḡalur. Ve ma'lûmdur ki umûr-ı muḡaddere iki nev'dür ki biri mu'allâḡâtdur ki cüz'ıyyâtdur ve biri daḡı mübremâtdur ki külliyâtdur. Pes umûr-ı külliye esbâb yüzinden taḡyîr ü tebdîl kabûl itmez. Zîrâ levḡ-i maḡv u işbâtda müşbet degüldür ve belki levḡ-i 'ilmde muḡarrerdür. Anuñ içün baṡn-ı üm ve 'ilmullâh mütebeddil olmaz. 'Ayn-ı ḡâricî ve levḡ-i maḡfûz ise böyle degüldür. El-ḡâşıl ḡazâyâ-yı ilâhiyyeye muḡḡalı' olanlar ekşeriyyâ esbâbdan münkaṭı' oldılar ve ḡareketi sükûna tebdîl eylediler. Maḡcûblar ise vesâ'ile temessük idüp zahmet ü ḡareketde ḡaldılar. Kâlelallahu sübhânehu وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ 49 Bu âyet-i kerîme şüña işâretdür ki taḡḡîḡ hidâyet-i ḡaḡîḡiye ḡalâl 'arîz olmaz. Zîrâ ol hidâyet 'ilmullâhda olan sa'âdet-i aşliyye-i zâtiyyeye müsteniddür. [6a] 'İlmullâhda olan şey ise 'aynda olan şekâvet-i itibâriyye-i 'arîziyye ile müteḡayyir olmaz. Kezâlik idlâl-ı ḡaḡîḡiye daḡı hidâyet 'arîz olmaz. Zîrâ ol idlâl 'ilmullâhda olan şekâvet-i aşliyye-i zâtiyyeye müsteniddür. 'İlmullâhda olan şey ise 'aynda olan sa'âdet-i itibâriyye-i 'arîziyye ile müteḡayyir olmaz. Ve buna işâret vardır şol âyet-i kerîmede ki ḡaḡ Te'âlâ buyurur بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ 50 ey fi da'vî'l-îmân ya'nî bil ki Allâh Te'âlâ sizñ üzerünüze îmana hidâyetini imtinân ider. Eger da'vâ-yı îmanda şâdıḡlar iseñüz ve illâ sizñ içün ḡaḡîḡâten hidâyet yoḡdur her ne ḡadar şüreten hidâyet var ise de. Ve bu âyet-i kerîmede daḡı mezkûra işâret vardır ki Allâh Te'âlâ buyurur. 51 أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ ey 'ilmü'l-ḡaḡ ya'nî Allâh Te'âlâ anı ḡalâletde ḡodı 'ilm-i ezelnüñ muḡtezâsı üzere. Zîrâ 'ilm-i ilâhîde ḡall olan kimse ebedî mühtedî olmaz. Yâḡud ey 'ilmi'd-dâlli ya'nî Allâh Te'âlâ anı ḡalâletde ḡodı ol ḡallüñ 'ilmi üzere. Zîrâ 'ilim bi'l-ḡaḡ aña ihtidâyı mücib olmaz. ḡaḡ Te'âlâ buyurur وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَوْتَنَّتْهَا أَنفُسُهُمْ 52 ya'nî anı inkâr itdiler ḡâlbuki kendileri anı yaḡînen bilürler dimekdür. Bizi ve sizi zeyḡ u ḡalâlden Allâh Te'âlâ maşûn eyleye âmîn.

Biñ yüz otuz bir senesi cümâdiye'l-evvelinüñ yedinci şalı ḡicesi seḡer-i a'lâda Şâm'dan Rûm'a teveccüh ḡuşuşında melekût-ı a'lâya tevcih-i ḡalb itdikde bir kimse gelüp yüzün yüzüme ḡoyup “ḡitdiñüz” didi. ya'nî Şâm'dan ḡıḡup ḡaraf-ı Rûm'a me'zûn ve belki me'mürsünüz. Ba'd-ez-în ḡaraf-ı Kibriyâ'dan bu âyet-i şerîfe şâdır u vârid oldı ki وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ 53 Ya'nî kamer maḡzar-ı nûr-ı şems olup bir ayda yigirmi sekiz menzil devr itdiḡi gibi insân-ı kâmil daḡı maḡzar-ı nûr-ı ḡaḡ olup müddet-i sülûkda yigirmi sekiz menzil devr ider ki evveli irâdet-i şâdıḡa ve âhiri yaḡîn-i tâmmdur. Ve şüretde daḡı hicret ü seyâḡat ile bi-ḡasebi'l-meşiyetü'l-ilâhiyye

47 “Allah dilediḡini yapmaya kadirdir ve kulun işlerindeki tedbiri ona uygun düşer ve kulun amelinden, itikadından haberdardır”.

48 “Önceden tedbire yönelseydim bu iş böyle olmazdı”.

49 “Doḡru yola ilettikten sonra Allah bir toplumu saptıracak deḡildir.”, Tevbe, 9/115.

50 “ḡayı; eḡer doḡru kimselerseniz, sizi imana eriştirmekle Allah sizi minnet altında bırakır”, Hucurat, 49/17.

51 “Allah'ın; (hâlini) bildiḡi için saptırdıḡı “, Câsiye, 45/23.

52 “Kendileri de bunların hak olduklarını kesin olarak bildikleri hâlde”, Neml, 27/14.

53 “Ay için de birtakım menziller (yörüngeler) tayin ettik”, Yasin, 36/39.

menāzil-i kevnıyye devr ider. Ve bu edvārda maḫṣūd-ı aṣlī tekml-i neṣ'e ve nokṭa-i ulāya vuṣul [6b] ve pertev-i ma'rifet ile dil-i müsta'iddānı tenvīrdür. Pes sen daḫı kamer-vār bir menzilden bir menzile devr idüp Burusa'dan Şām'a ve yine Şām'dan ibtidā itdigün menzile rücu' idersiz. Ve bu devr ü hareketde saña ve ḫalka fā'ide-i külliye vardur. Egerçi ki ekser-i nās bu ma'nadan gāfillerdür. Ve devr-i eṭvār itmegi 'abese ḫaml ile lā'imlerdür. Ve bundan ṣoñra vārid oldı ki فَهُوَ قَامًا مِّنْ ثَمَرَاتِهِ مُوَاظِبُهُ فِي عَيْشَةٍ رَّاضِيَةٍ⁵⁴ ya'nı bir kimsenün devr-i menāzil ve seyr-i merāhil itdiginde rızık ḫuṣūşunda ıztırābı olmasun. Zīrā ḫidmet-i Ḥaḫ'da olan refāhiyyet ile geçinür. Şol sebebden ki dünyā āhiretün şüret ü ḫalībıdır. Pes āhiretde 'ayş-ı marzī ehlı olan kimse dünyāda daḫı nazar-ı Ḥaḫ'dadur. Ve bu kelāmda tesellī-i ilāhī vardur. Egerçi ki rızık ḫātırında olmaḫ galebe-i ḫayvāniyyetdür. Anuñ-çün ehlullāh maḫām-ı temkīndedür ki anlara ḫiçbir cihetden ıztırāb gelmez. Belki fā'il-i muṭlaḫa nazar iderler. "İtāk" kesr-i 'ayn ile "atīḫ"ün cem'idür şidād ve ḫilāz şedīd ve ḫalīzün cem'leri oldıḫları gibi. 'Atīḫ feres-i 'arabīdür ki cins-i ṣaḫīḫden olan atdur. Zīrā 'arab anı eziyyet ü cefādan itāk itmişlerdür. Nitekim dir: فَحُلْنِ كَرِيمٍ لَا يَجِدُ عِندَهُ⁵⁵ anuñ muḫābili "birzevn" didikleridür ki bār-gürdür. Ya'nı yük götüren dābbedür ki cinsiyyeti şart degüldür. Belki her nerede olursa tevellüd itmişdür Rüm'ün etrāki gibi ve dimişlerdür ki يا'nı الاصل لا يخطئ anuñ aşldan ḫaṭā gelmez. Anuñ için küheylān atlar ve ṣaḫīḫü'n-neseb ve'n-nikāḫ olanlar mu'teberlerdür. Egerçi zamānede [7a] cem' ecnās u envā'da ḫalel ü fesād ṭarī olmuşdur. Ve Ka'be 'atīḫdür zīrā dest-i cebābireden maşündür. Ve Ebübekr-i Sıddīḫ raḫıyallāhu te'ālānı 'atīḫdür. Zīrā naşş-ı maḫşūş ile nārdan mu'taḫdur. Ve ehlullāh Ḥaḫḫ'a nisbetle 'abīd ve mā-sivāya göre ahrār u 'uteḫādur. Anuñ-çün 'indallāh mükerrerlerdür. Eger 'inde'l-ḫalk ḫadirleri mer'ı degüldür. Zīrā ḫalkuñ aḫlebi cühelādur. Cebel ehlullāh şüreti olmaḫla melce vü mencādur. Anuñ-çün Ḳur'ān'da gelür: فَأُورُوا إِلَى الْكُؤْفِ⁵⁶ ve bir kimseyi rü'yāda cebele istinād itmiş görseler ricālullāhdan birine istinād şüretidür. Ve ṭāḫ üzerinde görünmek necātına ve ḫuṣul-ı murādına nişāndur. Pes cebelde şüreten ve ma'nen 'ulüvv ü irtifā' vardur. Anuñ için ḫıymetdār olan cevāhirün ekseri cibāde maḫzündür cebel-i Serendīb ve emşāli gibi. Ve Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām fevḫa't-Ṭūr münācāt-ı İlāhī ḫıldı ve Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām daḫı ḫurb-ı ḫıyāmetde ehl-i İmānı Ṭūr üzre muḫāfaza ḫılsa gerekdür. Zīrā Ṭūr fitne-i ricāl ve Ye'cüc ve Me'cüc'den maşün vesā'ir ḫavā'ilden me'mündür. Ve ḫatmü'l-enbiyāya şallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ibtidā-yı nübüvvet ḫurb-ı Mekke'de cebel-i Sevr'de vāḫı' olmuşdur ki evā'ilde aña cebel-i Ḥırā dirlerdi. Nüssāk-i Ḳureyş'ün 'ibādetgāhidur. Ve hengām-ı ḫicretde cebel-i Sevr'e şu'üd eyleyüp 'uyün-ı a'dādān orada mestür u maḫfuz olmuşlardur. Pes biḫā'-ı arzda mürtefı' olanlar ṭab'-ı ṭabaḫātuñ nümüneleridür. Nitekim münḫafız olanlar derekāt-ı Siccīn mişāldür. Ve ṭaḫlar sebz ü ter eksük olmadıḫı mevāṭi-i aḫdām-ı ricāl oldıḫındandır. Zīrā nüfūs-ı ḫayyenün aşarı daḫı ḫayātān ḫalī degüldür. Bu sebebden Ḥızır 'aleyhi's-selām her ne yere ki ḫu'üd iderdi yeşil ot biterdi ve Ḥayzum ki feres-i Cibrīldür 'aleyhi's-selām başdıḫı maḫall daḫı böyle idi. Zīrā rüḫü'l-ḫudüse muzāf olan feresü'l-ḫayāt idi. [7b] Bu cihetden Sāmīrī aña vāḫıf olup mevṭi-i feresden bir ḫabza türāb aḫz idüp ḫulıyy-i benī İsrā'il'den maşnuc olan 'acil⁵⁷ üzerine nişār itdikde zī-rüḫ gibi ḫor⁵⁸ zuhūr itdi.

Ve Allāh Te'ālā نَسَّأَلَهُ الْحَيوةَ الْبَاقِيَةَ⁵⁹ biñ yüz otuz birinci senesi şaferü'l-ḫayrīnün üçinci gicesi ki leyle-i aḫad idi ba'de'l-intibāḫ bu 'ibāret-i Türkiyye ile vārid oldı ki "beş on yıl daḫı dünyādasuñuz" sinnümüz ol vāḫitde altmış ṭoḫuza bāliḫ idi. Ve muḫaddemā Mekke-i

⁵⁴ "İşte o vakit, kimin tartıları ağır gelmişse artık o, hoşnut olacağı bir hayat içinde olacaktır.", Karia, 101/6-7.

⁵⁵ Der-kenar: "eyü atunı burmı kesilmez"

⁵⁶ "maḫaraya çekilin", Kehf, 18/16.

⁵⁷ Der-kenar: buzaḫı.

⁵⁸ Der-kenar: şavt-ı baḫar.

⁵⁹ "kalan ömrü isteriz".

Mükerrerme'de mücâvir iken الى ما فوق الثمانين⁶⁰ diyü sinn-i 'ömr fi'l-cümle taḥdîd olunmuş idi. Bâ'is-i nesh olucaḡ ma'nâ taḥallül itmezse ol müddete bülûḡ ḡâsıl olur. Nitekim işâret-i sāniye daḡı anı te'yîd ider. Bâ'is-i neshüñ ba'zısı *Tamāmu'l-Feyz* nām kitābumuzda mübeyyendür. 'Uḡul-i za'îfeye göre mezālîkû'l-aḡdāmdandır. Ve imtidādınıñ daḡı ḡallesı mevt-i ḡabî'îdür. Pes 'âḡil olan vāḡtine müteheyyi' olur ve maḡrūr olmaz. Yā Rabbi refīḡū'l a'ā. ورد قبل الصباح ليلة الاربعاء. يا ربني چهārşenbe gicesi şabāḡ vāḡtinden evvel şu āyet-i kerīme vārid oldı İدُتَسْتَعِينُونَ رَبُّكُمْ فَاسْتَجَابْ لَكُمْ⁶¹ Ya'nî Rabbüñüzden meded ḡaleb itdigüñüz vāḡitde ḡaḡ Te'ālā size isticābe buyurdı ki biñ melek ile size imdād iderim. Bu āyet-i kerīmenüñ vürüdünüñ vechi bu idi ki Şām-ı şerīfde gicelerde ba'zı a'dā hücümündan ba'zı aḡbābumuz bizi iḡāfa idüp teyaḡḡuz u teḡaffuz ile emr eyledi. Pes bundan ḡalbüme birāz şey dāḡil olup işümi ḡaḡḡ'a tefvîz eyledüm. ḡaḡ Te'ālā'dan isti'āne [8a] eyledüm. İmdi āyet-i kerīme işâret ider ki taḡḡik merbūbiyyetüñ muḡtezāsı ancaḡ işḡiḡesedür. Ve rübūbiyyetüñ muḡtezāsı ancaḡ iḡāsedür. Allāḡ Te'ālā dilediḡi 'abdine ervāḡ-ı melekūtiyye ile imdād ider ve a'dānuñ mekrini def' ider. Nitekim ḡazve-i Bedir'de imdād itdi. Ve ḡāḡ olur ki insānuñ ummadıḡı yerden ḡillet kesreti mutaḡammın olur. Ve taḡḡik Allāḡ Te'ālā ما يَعْلَمُ خُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ⁶² buyurdı. Ya'nî kesret-i 'adedleri-çüñ. Ve ba'zılarınıñ ebşārdan iḡtifāsı iḡün. Anları ancaḡ Allāḡ Te'ālā bilir. Ve hüve'l-ḡadīrū'l-ḡaḡḡār.

Yevm-i چهārşenbe gününüñ öylesinden evvelce baña dinildi ki لا يزول المرء حتى يزول عقله لا يزول من موطن التكليف ما دام عاقلًا بالغًا فإذا زال عقله و ذهب زال التكليف عنه و إذا خرَج المجانين عن حدِّ التكليف حتى اذا قتل لا يفتن منهُ كالصبي و كذا المجاذبُ أخذوا عن بشريتهم قبل موتهم بيوم أو بيوميه كما يقع لبعض أهل الله أو بأيام كثيرة و سنين و فيرة و هم أصنافٌ مختلفة فمن آكولٍ و شروبٍ و من مُسبِكٍ و من ضاحِكٍ و من عابِسٍ و الكلُّ ظاهرٌ على ما يقتضيه نشأته و يستدعيه مزاجه Ya'nî kişi zā'il olmaz 'aḡlı zā'il olıncaya daḡ. Ve insān mādam ki 'âḡil-i bālīḡdür mavtın-ı teklīfden zā'il olmaz. Ya'nî kendüden teklīf-i şer'iyye sākıt olmaz. Pes 'aḡlı zā'il ü zāḡib olduḡda kendüden teklīf sākıt olur. Ve bu ecilden mecnūnlar ḡadd-i teklīfden ḡurūc itdiler. ḡattā bir kimseyi ḡatlı itse şabī gibi ḡışāş olunmaz. Meczūblar daḡı böyledür. Gerek mevtlerinden bir gün muḡaddem yaḡūd iki gün muḡaddem beşeriyyetden me'ḡūz olsunlar. Nitekim ba'zı ehlullāḡa böyle vāḡi' olmuştur. Ve gerek eyyām-ı keşīre ve sin'in-i vefīre mevtlerinden ol beşeriyyetleri aḡz olunsun. Ve bunlar eşnāf-ı muḡtelifedür ki kimi ekül ve kimi şarūb ve kimi mümsik ve kimi ḡāḡik ve kimi 'abūsu'l-vech olurlar. Küllīsi neş'elerünüñ muḡtezāsı ve mizāclarınıñ müsted'āsı üzere zāḡirlerdür. Ve bu taḡḡir-i mezkūrda 'aḡlūñ [8b] şerefini beyān vardır. Zīrā temkīn iki 'aḡıldan aḡaduhumā āḡire muttaşıl olmaḡdur. Ya'nî 'aḡl-ı me'āş 'aḡl-ı me'āda muttaşıl olmaḡdur. Ve ḡulūl-i ecele dek aḡaduhumā āḡire müzāḡim olmamaḡdur. İmdi ol vāḡitde evvelki zā'il ve sāni bāḡī ḡalur.

Sırr-ı ḡaḡ ḡaḡḡında ḡaḡḡī iki yanum oldı nār

Söylesem aḡzum yanar ḡiç söylemezsem dil yanar

Ya'nî insān bir aḡkeri kefinde ḡıtsa desti muḡterik ve ḡarḡ itse munḡafī olup aḡad-ı maḡzūreynden ḡālī olmadıḡı gibi sırr-ı İlāḡī daḡı hemḡünāndur ki söyleseñ olmaz zīrā iḡşāsında āfāt-ı keşīre vardır. Belki ol sebebdan lisān ü erkānı bi'l-cümle yanar ve fenā bulur. ḡallāc'a ene'l-ḡaḡ ḡaḡḡında vāḡi' olduḡı gibi. Ve söylemeyüp süḡūt ideyüm disen daḡı ketm idemeziñ. Zīrā muḡtezā-yı cibillet-i beşeriyye ve ḡarāret-i dil anı ḡārice ilḡādur. Anuñ iḡün lisān-ı nebeviden şallāllāḡu te'ālā 'aleyhi ve sellem ba'zı esrār-ı İlāḡiyye ḡūş-ı 'Alī'ye kerremallāḡu vechi ilḡā olunup ketm ile tavşīyye olıḡıḡda ḡazret-i 'Alī bi'l-iḡtırār bir fem-i cāḡa varup feminden oraya işrāb itdikde ol cāḡda bir ḡaşab nābit olup anı bir ḡoban bulup kesüp mizmār idüp ḡaldıḡda keyfiyyet-i maḡşūşa ile ol rāz semā'a ḡābil oldı. Ve āḡir 'inde'l-'urefā ḡuyuldı ve

⁶⁰ Der-kenar: sekseni geçersin demişler.

⁶¹ "Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da, "Ben size ard arda bin meleklerle yardım ediyorum" diye cevap vermişti." Enfal, 8/9.

⁶² "Rabbinin ordularını, kendisinden başkası bilmez", Müddesir, 74/31.

bilindi. Fesubhānehu'l-Kādirü'l-Hakīm. Pes tekellümüñ hālî budur. Ve 'adem-i tekellümde ihtirāk-ı dil oldığı muqarrerdür. Nitekim erbabına ma'lumdur.

Leyle-i erba'ada bu vechile bāb-ı gayb meftūh ve şadr meşrūh oldu ki a'cār-ı evliyā elliden müte'cāviz ve altmış ve yetmiş ve seksene bālig olagelmışdır. Sırrı budur ki 'ömürden yüz sene müddet-i Muḥammediyyeden biñ sene ve şehir-i kāmilden otuz gün gibidür. Ve her nesnenüñ nişfında noḡşān ve tamāmında kemāl vardır. Bu cihetdendir ki nesnās⁶³ didikleri [9a] maḥlūk nāsın şıkk-ı vāhidi üzerine olmağla nāsdan meflūc u nīm olanlar gibi nişf-ı neş'e üzerine kalup nākış 'add olundılar. Ve bu ma'nādandır ki vücūd-ı insānide nişf-ı evvel ve nişf-ı sānî halk olundu. Tā ki her 'uzva maḥşūş olan kuvvet ile kemāl-i insānî ḥāşıl ola. Ve rūh u cesedüñ mecmū'ı terkīb olundu ki havāş-ı rūḥāniyyāt ve cismāniyyāt müctemi' olup zāhir ü bāḥın isimlerinüñ ḥükümleri zūhūra gele. Ve emr-i vücūd tamām olup pes 'ömürden yalnız elli sene mi'enüñ nişfı olmağla 'aded-i nākışdur ki kemāl-i beşerīnüñ fenā vü beḳāsına vaḳt-i müttesi' degüldür. Egerçi ki şıddıkiyyetde sinnüñ daḥli yoḡdur. Fe-emmā kemāl-i vücūd tedricidür. Ve kemālāt-ı zāhirede kırkıdan mā-dūnda intikāl idenler menḳüldür. Velākin maḳāmāt-ı bāḥınada meḳūddur. Ḥattā İmām Şāfi'î ki evtād-ı erba'adandır elli dördte vefāt itmişdir ki dörd sene nişf-ı evveli tecāvüz itmişdir. Ve ekşeri altmış fevḳında maḳbūz olmuşdur. Velākin ehl-i mi'e nādirdür zīrā toḡsanuñ māverāsı muḥāk-ı şehir⁶⁴ gibidür ki mu'teber degüldür. El-ḥāşıl beş yüzden şoıra zūhūr-ı ümmet buḥūna intikāl ve on beşden şoıra māh daḥı intikāz ve ihtifāya bed' eylediği gibi insān-ı kāmil daḥı müddet-i fenā olan kırkıdan şoıra beḳāya şürü' idüp altmışa daḳ istitārı istikmāl ider. Ve bir şehriñ 'adedi kadar nişf olan elliye zamm olunup bi-ḥasebi'l-ḡālib seksene dek seyr eyley ve zamān-ı muḥāk olan ḳurb-ı mi'eye irmez fe'fhem cidden. Resulullāh şallāllāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem sinn-i şerīfleri altmış veyā altmış üç ve altmış beş ve ba'zı veresenüñ 'ömürleri daḥı ziyāde olmaḳ ma'nā-yı mezkūra dā'irdür. Ve ekşer küll ḥükümde olmağla nişf-ı evveli müte'cāviz olanlar tamām-ı mi'e ile mu'emmer olmaḳ ḥükümde oldılar. Ve bu ziyāde irş-i nebevīyi münāfi' olmadı zīrā sinn-i nebevī üzerine vefāt idenlerinüñ 'ömürleri muḥtaşar-ı sinn-i a'cār-ı enbiyā olup ḥuşūş üzerine resulullāh ile maḥşūr oldukları gibi sinn-i nebevī fevḳında intikāl idenlerinüñ 'ömürleri daḥı ba'zı a'cār-ı enbiyāyı cāmi' [9b] olmağla ḥaşirleri müte'addid vāḳi' olur. Velākin bu te'addidden kemāl-i vārişe noḡşān tārī olmaz. Zīrā ḡayr ile ḥaşri resulullāh ile ḥaşre tābi'dür. Şol ma'nādandır ki ümmet-i merḥūmenüñ kemāli metbū'-ı aḳrebe⁶⁵ tābi'dür ve metbū'-ı eb'ada degül. Metbū'-ı eb'ada mücerred-i 'ömrde mütāba'at itmek ḡayr-ı kemāle daḥı mütāba'at iḳtiżā itmez. Zīrā metbū'-ı aḳrebüñ kemāli andan muḡnīdür⁶⁶ egerçi ki Ḳur'an'da gelür: فَبَيِّنَا لَهُمْ آيَاتِهِ 67 Pes 'ömr-i nebevīye mürür iden kāmilüñ kemāli kemāl-i nebevīye tābi'dür. Ve ba'zı kemālāt-ı nebevīye ki kırkıdan muḳaddem ve belki ḳable'l-bülūḡu'l-ḫābi'î naḳl olunur maḳāmāt ḥasebiyle degüldür. Zīrā mücerred keşf-i İlāhī bülūḡ-ı ma'nevīyi müsted'ā degüldür. Ve keşf-i ilāhiden maḳşūd keşf-i 'ulvīdür ki zāt u şıfāt u ef'āl-i Ḥaḳḳ'a dā'irdür. Yoḡsa keşf-i süflīdür ki ekvāna nāzırdur. Zīrā maḳşūd-ı bi'z-zāt olan kerāmāt-ı 'ilmiyyedür kerāmāt-ı kevnīye degüldür ki ḥavāriḳ-ı 'ādāt ıtlāk olunur. Keşf-i zamīr ve keşf-i melek ve keşf-i cinn ve keşf-i ḳubūr ve ḫayy-ı arz ve ḫayerān ve meşy 'ale'l-mā' ve emşāli gibi. Ve her 'aşruñ ekşer-i süllāki mevālīd ve 'anāşır mertebelerinde kalup berāziḫdan bi'l-küllīye ḫalāş olmamışlardır. Egerçi ki kemāl-i ihticāblarından kendi ḫāllerini kemāl 'add iderler ve erbāb-ı irşāda ser-fürü itmezler ve muşir olup ol ḫāl üzre giderler.

Degül libās libās-ı vücūduñ 'ārīdür

⁶³ Satır altı: yaban ademi.

⁶⁴ Satır altı : ayuñ şoñı.

⁶⁵ Satır altı: Muḥamed 'aleyhisselām.

⁶⁶ Satır altı: aḫere muḫtāc itmez.

⁶⁷ "öyleyse onların hidayetine tābi ol", Enam, 6/90.

Sa'âdet âna ki işbu denesden 'arîdür⁶⁸

Ya'nî yalnîz hâricde bedenüni müşt Emil olan libâsuñ 'ariye degüldür belki cânüni müşt Emil olan libâs-ı bedenüñ dağı 'ariyedür. Zîrâ evvelkiden dünyâda 'üryân [10a] olduğı gibi ikinciden dağı kabirde 'üryân olursun. Şol sebebden ki müfârekat-ı rûhla inhilâl 'arîz olup eczâsı perîşân olur. Meger ki havâş-ı evliyâdan ola. Zîrâ anlaruñ berekât-ı rûhâniyyeleri ecsâd-ı nazîfelerine sârî olup ilâ-yevmi'l-kıyâm infisâhdan⁶⁹ maşûn olurlar. Ve şühedâ vü evliyâ dağı enbiyâ da dahîllerdür. Bu sebebden bunlar itidâl-i mizâclarına göre mahfûzlardur. Pes sa'âdet ol mü'min-i kâmile ki bu libâs-ı 'arînüñ vesah u denes kazrından pāk u t̄ahirdür ki andan murād ta'alluğ-ı mâ-sivâdur. Kendi nefsi ta'alluğdan muṭahhar olan kimesne eşyâ'-i sâ'ireden dağı muṭahhardur mâl u emlak u evlād gibi جعلنا الله و اياكم محفوظين⁷⁰.

Leyle-i hamîsde qalem-i ilâhî ile yazılıp manzûrum olan kelimât-ı Fârisiyyedür *temessül be-şüret bidîdâyed* ya'nî Dımışku's-Şâm'dan taraf-ı Rûm'a 'avdet husûşında bu âna gelince temessül iden ma'anî-i gaybiyye ve işarât-ı ilâhiyye şürete gelüp hâricde vâқи' olsa gerekdür. Pes sen anı enfüse haml idüp ve te'vîl itmek şadedinde olmayasın zîrâ muhkemâtdandur. Velâkin vukûc muḳadder olan vaḳte menûtdur. Binâen 'alâ hâzâ isti'câl dağı götürmez. Ve bunda remiz dağı vardur ki Allâh Te'âlâ luğât-ı muhtelifle ile tekellüm ider egerçi efḳali luğât-ı 'Arabiyye andan Fârisiyye andan Türkiyyedür. Ve bu faḳîre herbiri ile defa'âtile tekellüm vâқи' olmuşdur. وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا⁷¹ fe'fhem. Ve lehu ma'lûm ola ki hikmet ikidür veyâ üçdür ki biri hikmet-i tıbbiyye ve biri hikmet-i bahsiyye ve biri hikmet-i zevkiyyedür. Hikmet-i tıbbiyye ve bahsiyye ekşer-i 'ulemânuñ 'ilmidür. Hikmet-i ahîre eḳallinüñ şanıdur. Eflâtûn-ı İlâhîde fî'l-cümle hikmet-i zevkiyye var idi. Velâkin zevk-i hâl maḳûlesi idi evliyaya hâşıl olan haḳâyık-ı hikemiyye degül idi. Bu sebebden 'umümen ḳemânuñ itikâdlarına ve 'ilimlerine ve 'amellerine itibâr itmeyüp belki cerh ve redd ile muḳayyed oldılar. Felâsîfe-i İslâmiyyeden Şihâbeddîn'e telvîn⁷² gâlib olmağla ahîr katl olundu. [10b] Ve ḳemâ-yı Rûmiyyeden Akşemseddîn de temkîn râciḳ olduğından maḳbûl oldu. Ve tıbbda ma'âcîn ve edviye ve eşribesi ile'l-ân ma'mûlün bihâdur. İbn-i Sînâ felâsîfe-i müteḳaddime gibi merdûd oldu. Zîrâ egerçi tıbbda mahâreti var idi velâkin 'ulûm-ı zevkiyyeden bî-ḳaber idi ve itikâdda dağı fesâdı menḳüldür. Ve ba'zılar evâḳir-i 'ömründe tâ'ib oldu diler Zemaḳşerî haḳḳında didikleri gibi. Ve 'ilm-i kîmyâyı inkâr itdi ma'-hâzâ 'ulûm-ı evliyâdandur. Nitekim dimişlerdür ki من لم يذق لم يعرف و المرء عدو لما جهل⁷³

Ve lehu ma'lûm ola ki Allâh Subhânehu ve Te'âlâ ḳazret-i Ḳur'an'ı bā'-ı besmele ile bed' idüp nâs lafzı ile ḳatm eyledi. Ve bu eşnâda esmâ-yı cemâliyyeden Raḳmân ve Raḳîm ve Ra'ûf ve emsâlini irâd eyledi. Ve besmeleyi her sûre serine tâc-ı 'unvân kıldı. Pes bundan إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَّحِيمٌ⁷⁴ maẓmûni fehm olundu. Nitekim resûlullâh şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem haḳḳında بِالْمُؤْمِنِينَ رُؤُوفٌ رَّحِيمٌ⁷⁵ buyurdu. Velâkin kendi cânibinde nâsla ta'mîm ve cânib-i resûlullâhda mü'minine taḳşîşüñ vechi budur ki raḳmet-i İlâhiyye ḳilâfiyyeti cihetinden 'âm ve re'fet-i nebeviyye hidâyeti yüzinden ḳaşdur. Zîrâ seyfile meb'ûş olduğı vechile وَأَعْلَظُّ عَلَيْهِمْ⁷⁶ ḳitâbiyla muḳâtabdur. Ve şahâbe dağı وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غَضَبًا⁷⁷ ḳitâbiyla me'mûrlardur. Ve أَثِدَاءَ عَلَى الْكُفَّارِ

⁶⁸ Der-kenâr: 'Ariyet olan yalnîz zâhir libâsı degül belki vücûduñ libâsı dağı 'ariyetdür.

⁶⁹ Satır altı: dağılmadan.

⁷⁰ "Allah bizi ve sizi korunmuşlardan kılsın".

⁷¹ "Ve Allah Musa ile gerçekten konuştu.", Nisa, 4/164.

⁷² Satır altı: temkînsizlik.

⁷³ "tatmayan bilmez ve kişi bilmediğinin düşmanıdır".

⁷⁴ "Doğrusu Allah insanlara şefkat gösterir, merhamet eder." Bakara, 2/143.

⁷⁵ "Müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir.", Tevbe, 9/28.

⁷⁶ "Onlara karşı sert davran", Tevbe, 9/73.

⁷⁷ "Sizde bir sertlik bulsunlar", Tevbe, 9/123.

⁷⁸ ile mevşüflardur. Egerçi ki her nebî vü her velî kavminün ‘adem-i imân ve mütâbâ‘atına mahzûnlardur. ⁷⁹ فاعرف فانه معنى جديدٌ لهم الله تعالى

Biñ yüz otuz bir senesi cümâdiye’l-evvelîsinün beşinci şalı günü akşam namâzından mu‘kaddemce Dımışku’ş-Şâm’da kütüb hücrelerinde iken bana dinildi ki [11a] ای سَيَطَهْرُكَ شَيْءٌ عَالِمٍ Ya‘nî ‘âlem-i gaybdan saña bir şey zâhir olacaqdır rahimden veled zâhir olduğu gibi سواءَ كَانَ أَفَاقِيًّا أَوْ أَنْفُسِيًّا فَالْإِفَاقِيُّ كَالْمَوْثِقِ مِنَ الْوَلَدِ وَالْأَنْفُسِيُّ كَالْمَذْكَرِ مِنْهُ Ya‘nî ol şey ister âfâkî olsun ister enfüsî olsun berâberdür. İmdi âfâkî olanı veled-i mü’ennes gibidir ve enfüsî olanı veled-i müzekker gibidir لأنَّ الْبَاطِنَ حَاكِمٌ عَلَى الظَّاهِرِ Zîrâ bâtin zâhir üzerine hâkimdür. و قَوَامٌ Ya‘nî recül hükümetinün ⁸⁰ حُكُومَةُ الرَّجُلِ عَلَى الْمَرْثَةِ وَ قِيَامُهُ عَلَيْهَا كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى الرَّجَالُ قَوَامُونَ عَلَى النِّسَاءِ kavvâmı mer’e üzerinedür ve kıyâmı dağı mer’e üzerinedür. Nitekim Allâh Te‘âlâ recüller hâtinler üzerine kavvâmündür buyurdu. و على كل تقدير فالإشارة من قبل البشارة Ya‘nî her bir taqdîr üzere işaret beşâret kabîlindedür لأنَّ ظهور الولد مطلقاً مما يستبشر به العبدُ إِشَارَةٌ بِشَارَةٍ كَابِلِندِيدِيرُ Ve emmâ kavluhu Te‘âlâ وَ إِذَا بُنِيَ أَحَدُهُم بِالْأُنْثَى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسَوِّدًا وَهُوَ بِالنِّسْبَةِ إِلَى اهل النذارة ⁸¹ Ammâ Hâk Te‘âlâ’nuñ anlardan birisi veled-i ünşâ ile mübeşşer olduğıda ne için erkek olmadı diyü güşşasından yüzi kararur kavlı-i şerîfi münzerinden olan kimselere nisbetledür yoğsa mübeşşerinden olan kimselere nisbetle degüldür. ههنا من السيادة والسوداد على أَنَا نقول من باب الإشارة إِنَّا الاسوداد ههنا من السيادة والسوداد Ya‘nî ma‘-hâzâ bâb-ı işâretden olarak biz dirüz ki bu ma‘âmde isvidâd siyâdetden ve südeddendür yoğsa kara ma‘nâsına olan sevâddan degüldür. و فى ولادة الموثق بشارة بالقابليته Ve mü’ennes velâdetinde kabîliyyete beşâret vardır. Nitekim müzekker velâdetinde fâiliyyete beşâret vardır. و لَكِنَّا الْحَضْرَتَيْنِ الْإِلَهِيَّةِ وَالْكَوْنِيَّةِ وَفِي كُلِّ مِنَ الدُّنْيَا وَالذِّينِ بِشَارَةٌ وَالْإِنْسَانُ جَامِعٌ لِكِنَّا الْإِلَهِيَّةِ وَالْكَوْنِيَّةِ وَفِي كُلِّ مِنَ الدُّنْيَا وَالذِّينِ بِشَارَةٌ Ve insân ise hâzret-i ilâhiyye ve hâzret-i kevnîyyeyi câmi‘dür. Dünyâ vü dînde her birinde beşâret vardır. [11b] ⁸² والحمد لله تعالى على نعمه وكرمه

Leyle-i erba‘â vaqt-i seher-i a‘lâ ilkâ olunan beyt-i Fârisîdür:

Ez-berây-ı fetḥ-i mâ bisyâr bâyed ictihād

Çün cihād-ı aşğar-ı ma‘rûf u çün ekber cihād

Ya‘nî fütüh-ı gaybîye tâlib olan sâlike ictihād-ı keşîr lâzımdur. Cihād-ı aşğar gibi ki cihād-ı zâhirdür. Ve cihād-ı ekber gibi ki cihād-ı bâtındur. Zîrâ gerçi fetḥ-i ilâhî bir nesne ile mu‘allel degüldür. Belki esbâb-ı hârice tahsîn-i ahlâk ve tehyi’e-i maḥall içündür. Ve fâtiḥ fi’l-ḥaḳîka Hâḳḳ-ı mü’essirdür. Velâkin esbâb herçend mü’essir degül ise de mübâşereti tarîḳ-i edebdendür. Ḥuşûşâ ki anda muḥâfaza-i evkât ve belki murâkabe-i enfâs vardır. Pes bir nefis ki emr-i şerî vü tarîḳîye bilâ-muḳârenetin güzer eyleye neticesi ḥasâret olur. Bu cihetden mücâhede ve riyâzeten hâlî olmamak gerekdür. Vallâhu’l-Ḥâfîzu’l-Mu‘în.

Kâle şubhânehu ⁸³ فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ Ya‘nî siz beytlere dâhil olduğıunuz vaḳitde kendi nefislerüñüzün üzerine selâm virüñ. Ya‘nî nefsüñüz için selâmet taleb idüñ dimekdür. Büyütdan murâd büyü-tı zâhire-i cismâniyye ve büyü-tı bâtına-i rûḥâniyye ve büyü-tı ma‘neviyye-i nûrâniyyedür. Pes büyü-tı ülânüñ selâmeti şeyâḫîni insdendür. Ve büyü-tı şâniyenün selâmeti şeyâḫîni cinndendür. Ve büyü-tı şâlişenün selâmeti ḳahr u ‘azamet ü celâl-i şadmetindendür ya‘nî şerrindendür. İmdi şu ma‘âmâta dâhil olan kimse için muḥâfaza taleb-i selâmet lâzımdur. Kâle şubhânehu ⁸³ فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ kavlı-i şerîfinde mefhûm olan ervâhuñ selâmı ervâḫ üzerine olur zîrâ ecsâm u ervâḫ beyninde münâsebet yoğdur. Bunda cevher-i ‘âlem şey-i vâhid olduğına işâret

⁷⁸ “kâfirlere karşı çetin”, Fetih, 48/29.

⁷⁹ “Allah’ın ilham ettiği yeni manayı anla”.

⁸⁰ “Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır.”, Nisa, 4/34.

⁸¹ كَرَسٌ. وَإِذَا بُنِيَ أَحَدُهُم بِالْأُنْثَى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسَوِّدًا وَهُوَ كَطَيْمٍ. Aralarından birine bir kız olduğu müjdelendiği zaman içi gamla dolarak yüzü simsiyah kesilir.” Nahl, 16/58.

⁸² “Nimeti ve keremi için Allah Teala’ya hamd olsun”.

⁸³ “Evlere girdiğiniz zaman, kendinize ehlinize Allah katından bereket, esenlik ve güzellik dileyerek selam verin”, Nur, 24/61.

vardur ki ol cevher-i rûhâniyyet ve nûrâniyyetdür. [12a] Ve ehl-i kûbûr üzerine selâm virmek şer'an şahîhdür. Bu selâm dañı ervâhuñ ervâh üzerine selâmı kabîlindendür. Yâhûd ehl-i kûbûra selâm virmenüñ ma'nâsı anlaruñ berzahdan ve gaybetden ve hicâbdan selâmetlerini taleb itmekdür. Ve müslimiñ sebb ü gıybet ü ezâdan kendini hıfz idici olduğunu ifâdedür. Nitekim لَا تَسُبُّوا أَمْوَاتَكُمْ فَإِنَّهُمْ أَقْفَاوَا إِلَى مَا قَدَّمُوا أَيْ بَلْ تَرْحَمُوا عَلَيْهِمْ وَأَشْهَدُوا بِالْخَيْرِ لَعَلَّ اللَّهُ يَرْحَمَهُمْ وَ يَقْبَلَهُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ vârid oldu. Ya'nî siz mevtâñuza sebb ü şetm itmeyin zîrâ anlar geldigi maħalle gitdiler. Belki siz anlara rahm idüñ ve haķlarında hayırla şehâdet idüñ. Umulur ki Allâh Te'âlâ rahm eyleye ve anları maķbûl eyleye ki Ğafûru'r-Rahîmdür.

Ķâle subhânehu عَلَيْنَا مَا يَدَّ مِنْ السَّمَاءِ 84 Ya'nî havâriyyüñüñ 'Îsâ 'aleyhi's-selâma yâ 'Îsâ rabbüñ kâdir olur mı gökden bize ta'âm indirmege didigi vaķtı sen zîkr eyle dimekdür. Ma'lûm ola ki havâriyyün 'Îsâ 'aleyhi's-selâmuñ havâşş-ı aşhâbındandır. Pes anlaruñ maķâmı istiṭâ'atullâhda şekk itmekden a'lâ vü şüpheden müberrâdur. Pes bu şekk ṭavır üzre su'âlde hikmet vardur yoħsa şekk için degüldür. Fe'emmâ 'Îsâ 'aleyhi's-selâmuñ اِنْفُوا اللَّهَ 85 kavli ihtiyâṭ bâbindandır. Ve anlaruñ sebebiyle gayrılarınıñ belâya uĝramasından hâzer içündür. Ve dañı şöyle dinilmek câ'iz olur ki anuñ ma'nâsı taħķîṭ-i İmân-ı kâmil haķîṭat-i taķvâyı iktizâ ider dimek ola. Bu ise iktirâhdan ihtirâzda bulunur. Pes Haķ Te'âlâ 'ibâdı haķķında min gayrı taħakkümin diledigini işler ola. Ve ekşer-i ümemüñ helâki bu mişillü iktirâh ve Haķ'dan böyle şeyler istemege ibrâm ile vâķi' olmuşdur. Ve bu şerî'at-i şerîfede dañı su'âlden nehy olunmuşdur. İmdi يَسْتَطِيعُ هَلْ kavli-i şerîfinüñ ma'nâsı ümmete itmînân hâşıl olsun için bu mişillü mâidede 86 izhâr-ı kudreti talebden 'ibâretdür. Nitekim onlar وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُنَا 87 didiler. İbâdetde isâ'et 89 itdiler haķâyıka 'adem-i vuķflarından ötüri. Ķâle'l-Haķ subhânehu وَأَجْرُ دَعْوَاهُمْ أَنْ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ 90 Ya'nî cennet-i şüriyye ehlinüñ âħir du'âları el-hamdulillâhdur. Ya'nî Allâh Te'âlâ'ya ḥamd ü senâ olsun ki bize ulühiyyetini ta'rif eyledi ve vaḥdetini itkâna tevfiķ eyledi. Ve maķâm-ı rubûbiyyetden cennât-ı şüriyye ṭarîķine irşâd eyledi. Kezâlik cennet-i ma'neviyye ehlinüñ âħir du'âları el-hamdulillâhdur. Ya'nî Allâh Te'âlâ'ya ḥamd olsun ki bizi mecma'-i esmâ' kıldı. Pes maķâm-ı başiretde bize zât-ı şerîfini gösterdi. Ve maķâm-ı başarda şıfâtını gösterdi. İmdi muṭlaķâ müşâhedede cemî'an zât u şıfât bizüm içündür. Ve dañı cennet-i şüriyye ehli içündür. Zât u şıfât cemî'an velâkin anlar için maķâm-ı muṭâlâ'ada olur maķâm-ı müşâhedede degül. İmdi muṭâlâ'a ile müşâhede beyninde farķ-ı keşir vardur. Ve dañı âħir du'âları el-hamdulillâh ancaķ şunuñ için oldu ki zîrâ ḥamd-i ihsânât u 'aṭiyyâtuñ zuhûrından soñra ve riyâzât u mücâhedâtuñ neticeleriniñ bürüzundan soñra âħir-i aķâbâtdur. Pes bir işüñ evveli şabr u sükût ve âħiri ḥamd u şükürdür. Ve bu hâle Allâh Te'âlâ ḥazretleri bizi ve sizi muvaffaķ eylesün bu hâle ehil olan zât-ı şerîf ḥürmetine.

Bin yüz otuz bir senesiniñ şafer-i hayruñ ikinci cum'a irtesi gicesi ba'de'l-intibâh vârid olan bu kelâm idi: سُبُّكَ سِنَّ الْمُرْسَلِينَ ya'nî محلُّ التَّرْوِيجِ المعنوی Ya'nî senüñ sinnüñ sinn-i mürselîndür. Murâd maħall-i tezvîc-i ma'nevîdür dimek oldu. Maħall ile tezvîc-i ma'nevî-i ḥâşşuñ zamân-ı ḥulûlini murâd eyledi. Ve ma'nevî dimekle tezvîc-i şüriyyeden ihtirâz eyledi. Zîrâ tezvîc-i şürî ehlinüñ sinni bülûĝ-ı şürî sinnidür. Ve ammâ tezvîc-i ma'nevîde [13a] bülûĝ birkaç nev' üzeredür. Bu ecilden سُبُّكَ سِنَّ الْاَوْلِيَاءِ وَالْاَنْبِيَا dimedi. Zîrâ mürselün cemî'an anlaruñ 91 fevķındadır.

84 "Havariler, 'Ey Meryem oĝlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrâ indirebilir mi?' demişlerdi de...", Maide, 5/112.

85 "İnanıyorsanız Allah'tan sakının", Maide, 5/112.

86 mâidede: maddede.

87 "kalplerimizin kanmasını", Maide, 5/113.

88 "senin bize doĝru söylediğini bilmeyi", Maide, 5/113.

89 Satır altı: ḳabâḥat.

90 "dualarının sonu da: 'Alemlerin Rabbi Allah'a ḥamd olsun'dur.'" Yunus, 10/10.

91 Satır altı: evliyâ ve enbiyânuñ.

Pes nikāhāt dört dürlüdür. Nikāh-ı cismānī ve nikāh-ı mişālī ve nikāh-ı rūhānī ve nikāh-ı ʿilmīdür. Nikāh-ı evvelūn āsarı kalbdür ve nikāh-ı sānīnūn envārı hafīdedür ve nikāh-ı sālīşūn esrārı rūhdadır ve nikāh-ı rābīʿūn ḥaḳāyık-ı külliyesi ʿayn-ı mücerrededür. Ve bunuñ cümlesi bülüg-ı maʿnevī ve tezvīc-i maʿnevī ḥasebiyledür. Sinn-i mezkūr ʿömür senelerinden altmış toḳuzdur ki bāṭın-ı velāyet sinnidür bāṭın-ı nübüvvet olan risālet gibi. Yoḥsa tezvīc-i maʿnevī muṭlaḳā kırk altı veyāḥud ziyāde sene müddetile olur. Yaʿnī altmış toḳuz olmaḳ şart degüldür. Meger bāṭın-ı velāyet olan sinne muvāfiḳ olsun için altmış toḳuz sene itibār olundu. Taḳrīr-i mezkūrı bilüp itibār eyle. Zīrā kemāl-i insānī tedricī hafīdür.

(Kaʿbe, Ravza, Mescid-i Aḳşā, Şām) maʿlūm ola ki baʿzı emkinede şeref-i zātī itibār olunur ki Ḥaḳ Teʿālāʿnuñ ibtidāʿ-i bedʿ-i aʿdādda ism-i zātī-i cemālī ile aña tevcihindendir. Ve anuñ semeresi şeref-i ʿarīzīdür ki ol emkinede mekīn olanlarıñ şereflerinden ḥāşıl olur. Şerefüʿl-mekān biʿl-mekīn didikleri aña nāzırdur. Pes Kaʿbeʿde şeref-i izāfī vardır. Zīrā nazargāh-ı Ḥaḳ ve nazargāh-ı enbiyā vü evliyādur. Ve Ravza ve Mescid-i Aḳşā ve sāʿir bilād-ı müşerrefenūn türābı arz-ı Kaʿbeʿdendir. Temevvüc-i āb ile her biri bir yerde taʿayyün bulmuşdur. Ve resülullāh şallāllāhu teʿālā ʿaleyhi vesellem cenābları zūʿl-ḥazreteyndür ki ḥazret-i ilāhiyye ve ḥazret-i kevnīyyedür. Ve sāʿir verese daḫı böyledür. Pes Şām ḥatmüʿl-evliyā ile şeref-i ʿazīm-i ʿarīz bulmuşdur Medīne-i Münevvere ḥatmüʿl-enbiyā ile bulduḡı gibi. Ve ʿalā hāzā فابحث وليكن هذا عند سيرك فإِنَّهُ سِرٌّ سِرِّي niyyet inbiʿās-ı kalb ve dāʿiyye-i dildür. Ve her nesne ki bāṭına dāʿirdür anda aḥadiyyet taşavvur olunur. Zīrā ʿālem-i cemʿdür. Nitekim her nesne ki zāhire nāzırdur anda aḥadiyyet olmaz. Zīrā ʿālem-i farkdur. Bu cihetdendir ki [13b] tecellī-i vücūd birdür. Ve ʿilm ve sāʿir şifāt-ı kemālīyye daḫı böyledür. Zuhūrı evḳāt u şurūṭına menūṭ olmaḡla tekeşşür fehmi olunur. Ve niyyāt-ı enbiyā vü evliyā daḫı böyledür ki anlar müteʿallikāt-ı niyyet olan umūra birden niyyet iderler. Egerçi ḥāricde menviyyāt-ı müteferriḳa ve müteʿaddidedür. Ve belki baʿzısı henüz ʿālem-i fiʿle bürüz itmemişdür. Ve ʿilm daḫı birdür gerek Kaʿbeʿye gerek bütḥāneye taʿalluk itsün. Ve maʿlūm müteʿaddiddür ki ʿamel aña tābīʿdür. Anuñ için bütḥāneye ʿamel girmez. Ve bu maʿnānuñ fehmi ziyāde şuşubetlüdür. Keşf-i şahīḫe muḥtācdur. Tāliblere Allāh fetḫ eyleye.

İsmāʿīl muṭīʿullāh maʿnāsınadır. Bu sebebden pederi İbrāhīmʿe ʿaleyhiʿs-selām zebḫ ḥuşuşında muṭīʿ oldu. Zīrā ḥavāşşuñ esmā vü künāsı şavb-ı semādan nüzül ider. İşḫaḳ ḍaḫḫāḳ maʿnāsınadır. Anuñ için pederi İbrāhīmʿüñ yūzin⁹² güldürürdi. Zīrā o emr-i ilāhiyyede beşāşet ile muʿāmele ider ve vālidı gibi teslīm ü inḳiyād yolına giderdi. Yaʿḳūb anlarıñ ʿaḳabinde gelüp ḥayr-ı ḥalef oldu. Ve oḡlı Yūsuf ḥased-i ihvān elinden çāh-ı āsā vü āsife düşüp on iki sene zindān-ı miḥnet bekledi. Ve pederi Yaʿḳūb daḫı ol mirʿāt-i cemālī ʿadem-i mütālaʿadan giryān olup gözleri ḳana boyandıḡından māʿadā āḫir nā-bīnā oldu. ⁹³ أَلَا فَاصْبِرُوا حَتَّى تَضْفَرُوا قَاتَلْتُمُ اللَّهَ لَعْنَهُمُ اللَّهُ إِلَّا فَاصْبِرُوا حَتَّى تَضْفَرُوا قَاتَلْتُمُ اللَّهَ لَعْنَهُمُ اللَّهُ maʿnāsınadır. Zīrā münāfī-i rahmet olan ḳitāl mūcib-i saḫaṭ ve saḫat daḫı müstelzim-i laʿn u ibʿād u ṭarddur. Ve şīḡa-i mufāʿale maʿāşī ve inād-ı ʿibād ve şüret-i muḥārebeye bürüzı sebebiyledür. Nitekim ⁹⁴ إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعْنَةُ اللَّهِ لَعْنَةُ الَّذِينَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ فِي عَذَابٍ مُتَسْتَوِينَ ayetinde lafz-ı muḥārebe üzerine [14a] tanşış olunmuşdur. Ve laʿnet daḫı ⁹⁵ لَعْنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ naşşında muşarraḫdur. El-ḥāşıl sebep-i laʿnet eziyyetdür ki Allāh Teʿālāʿya nisbet ile şüreti ve resülullāha izāfet ile ḥaḳīḳati murāddur. Suʿāl olunursa ki ⁹⁶ قَاتَلْتُمُ اللَّهَ ve emsālī zebān-ı nāsda bed duʿā didikleridür duʿā-i ʿaleyh ise Ḥaḳ Teʿālāʿdan şādir olmaz zīrā ʿaczi muḳteżīdür ki zāt-ı ilāhiyye andan münezzehdür. Cevāb budur ki ehl-i

⁹² yūzin: yūziñ.

⁹³ “Zafer gelinceye kadar sabr edin; Allah onları katl etsin, Allah onlara lanet etsin”.

⁹⁴ “Allah ve peygamberiyle savaşanların...” , Maide, 5/33.

⁹⁵ “dünya ve ahirette lanetlenmişlerdir.”, Nur, 24/23.

zâhire göre ta'lim bābındandır ve erbāb-ı ḥaḳāyika nisbetle 'ālem-i 'amā'-i kevnide i'tibār olunan nu'ut-ı kevnıyyedendir ki maḳām-ı fark u ta'ayyüne nāzırdur فافهم و امش على المراتب⁹⁶.

Behā'iyü'l-Müftî'den

İdersin gerçi her derde ṭabībüm bir devā ammā

Cünün-ı ehl-i 'aşḳ olunca māder-zād neylersin

Ya'nî cünün-ı zāhir ki zevāl-i 'aḳıdan nāşīdür. Māder-zād ya'nî zātī vü ehlī olsa eṭibbā'-i şūrī yedinden 'ilāc-pezīr olmadığı gibi ki zīrā bir nesne ki bi'z-zātdur bi'l-ğayı tağayyür ḳabül itmez. Kezālik cezbe-i ehl-i 'aşḳ daḳı böyledür ki eṭibbā'-i şūrī aña mu'āleceden 'āciz olduğu gibi ḥükemā'-i ilāhiyye daḳı fūrümāndedir. Zīrā o bir derddür ki anuñ dermānı ḥālī üzerine ibḳā ve belki tezāyüdına mü'ālecededir. Zīrā 'aşḳ ki 'āşık u ma'sūḳ meyānında irtibāt-ı laṭif-i ma'nevīdür. Herçend ki ḳuvvet bula vuşul-ı ma'sūḳ eshel ü aḳreb olur. Ve ba'de'l-vuşul irtibāta ḥācet ḳalmaz. Zīrā sırr-ı vaḥdet zuhūr ider. 'Aşḳda ise eser-i işneyniyyet vardır. Anuñ-çün andan fenā bulup maḳām-ı maḥbūbiyyet ve ma'sūḳıyyete vaz'-ı ḳadem lāzımdur. Egerçi iştiyāḳ didikleri ma'nā bāḳīdür. Zīrā meḥāsin-i ḥabībi mü'tāla'a mütezāyid oldıḳça seyri fi'llāh efzūn olur ve ḥarāret münḳatı' olmaz. Bu cihetdendir ki seyri fi'llāh nihāyet bulmaz. Zīrā esrār-ı ḥüsn bī-nihāyedür.

Sevvedehu Ḥāfız 'Oşmān Zāhid ibnü'l-Ḥācc 'ala ḡaferallahu zünūbehümā ve setere 'uyūbehümā ve cemīü'l-mü'minīn sene 1333 fī 10 Şehr-i Ramazān

SONUÇ

İsmail Hakkı Bursevî dil ve edebiyat, tefsir, hadis, kelam, fıkıh gibi bir çok alanda eser kaleme alan oldukça velud bir mutasavvıftır. Eserlerinde genellikle Türkçe ve Arapçayı kullanmış, zaman zaman Farçayı da tercih etmiş; bu üç dilde yazılan eserlere şerhler yazmıştır.

İsmail Hakkı Bursevî'nin *Şerh-i Kelâm-ı Şeyh Sadî* adlı risalesi İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları arasında 0367 numarada kayıtlı müellife ait şerhlerin yer aldığı mecmuada bulunan üç risaleden biridir. Risale, *Gülistan*'ın "Der-Sîret-i Pâdişâhân" başlığını taşıyan ilk bölümündeki on beşinci hikayeden alınan "ma'z'ulî bih ki meşgûlî" (mazuliyet meşguliyetten iyidir) ifadesinin şerhiyle başladığı için bu adla kayıtlarda yer alan mensur bir eserdir. Söz konusu ifadenin dışında yine *Gülistan*'ın dibacesinden alınan "ey seher kuşu, aşkı pervaneden öğren..." şeklindeki mısra da risalede şerh edilmiştir. Bunların dışında Şeyh Sadî'den herhangi bir ifadenin şerhine yer verilmemiştir. Eserin geri kalan bölümleri ise Bursevî'nin çeşitli konulardaki varidatının, Kur'an-ı Kerim ayetlerinin ve bazı beyitlerin şerhlerinden ibarettir.

İsmail Hakkı Bursevî'nin birkaç yerde 1131/1718-1719 senesinde Şam'da bulunduğu dönemdeki varidatını şerh etmesi ve bir yerde ve bir yerde bu seneyi kastederek "sinnimüz ol vakitte altmış tokuz bāliḡ idi" şeklinde bir ifadeye yer vermesi risalenin müellifin 1131/1718-1719 senesindeki varidatını içerdiğini ve bu seneden sonra kaleme alındığını göstermektedir.

⁹⁶ "iyi anla ve mertebelerde ilerle".

KAYNAKLAR

- Ceylan, Ö. (2000). *Tasavvufî şiir şerhleri. Kitabevi, İstanbul.*
- Çakıroğlu, T. O. (2012). *İsmail Hakkı Bursevî'nin Şerh-i Pend-i Attâr (Attâr'ın Pendnâmesi'nin Açıklaması) adlı eseri üzerine bir inceleme ve Attâr'ın Pendnâmesi ile karşılaştırılması. Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara.*
- Çaylıoğlu, A. (1999). *Niyazî-i Mısırî şerhleri. İnsan Yay., İstanbul.*
- Çıktım Erik Dalına, İsmail Hakkı Bursevî, Niyazî Mısırî, Şeyhzâde. Haz. Suat Ak, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2012.
- Demirci, M. (2003). *İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725)'nin Ecvibe-i Hakkıyesî. Tasavvuf, S. 10, Ankara. ss. 9-43.*
- Döner, N. (2005). *İsmail Hakkı Bursevî'nin Kitâb-ı Kebîr'i ve Bursevî'de vâridât kültürü. Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 2005, S. 15, s. 311-334.*
- Duru, R. (2007). *Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği ve İsmail Hakkı Bursevî. EÜ, SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.*
- Füruğî, M. A. (1382). *Külliyât-ı Sadî, Tahran.*
- İsmail Hakkı Bursevî, Bitmedik Ot Dibinde Doğmadıcak Bir Göcen, Şerh-i Nazm-ı Ahmed. haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Akçağ Yay., Ankara 2000.
- İsmail Hakkı Bursevî, Kitâbü'n-Netîce. haz. Ali Namlı-İmdat Yavaş, İnsan Yay., İstanbul 1997, C.1, s. XXIV.
- İsmail Hakkı Bursevî, Ferahü'r-rûh-Muhammedîye şerhi. haz. Mustafa Utku, 10 C, Uludağ Yay., Bursa 2010.
- İsmail Hakkı Bursevî, Şerh-i Rümuzât-ı Hacı Bayram Velî, Çalab'im bir şâir yaratmış. haz. Suat Ak, Büyüyen Ay Yay., İstanbul 2013.
- Kurnaz, C. – Tatçı, M. (2001). *Türk edebiyatında şathiyye. Akçağ Yay., Ankara.*
- Namlı, A. (2001). *İsmail Hakkı Bursevî, hayatı, eserleri, tarikat anlayışı. İnsan Yay., İstanbul.*
- Pekolcay, N. – Sevim, E. (1991). *Yunus Emre şerhleri. KB Yay., Ankara.*
- Polatoğlu, A. (2008). *İsmail Hakkı Bursevî'nin Şerh-i Ebyât-ı Hacı Bayram-ı Velî adlı eseri, (metin ve inceleme), DEÜ, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.*
- Şirazlı Şeyh Sa'dî, Gül Suyu, Gülistan Tercümesi. Türkçesi: Niğdeli Hakkı Eroğlu, haz. Azmi Bilgin, Mustafa Çiçekler, Ötüken Yay., İstanbul 2000
- Taştan, A. (1999). *İsmail Hakkı Bursevî ve edebî şerhleri. Uludağ Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.*
- Uludağ, S. (2001). *Tasavvuf terimleri sözlüğü. Kabcacı Yay., İstanbul.*
- Yılmaz, O. (2012). *Gülistân şerhi (Südü-i Bosnevî). Çamlıca Yay., İstanbul.*
- Yurtsever, M. (2000). *İsmail Hakkı Bursevî- divan, Arasta Yay., Bursa.*

Zâtî Dîvânı. Gazeller Kısmı, II. Cild (497-1003. Gazeller), hzl.: Ali Nihad Tarlan (1970). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay.

Zâtî Dîvânı. Gazeller Kısmı, III. Cild (1004-1825. Gazeller), hzl.: Mehmed Çavuşoğlu, M. Ali Tanyeri (1987). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yay.